

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Českého jazyka a literatury

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Český jazyk a literatura

ROALD DAHL A JEHO TVORBA PRO DĚTI A MLÁDEŽ

ROALD DAHL AND HIS PRODUCTION FOR CHILDREN AND YOUNG PEOPLE

Bakalářská práce: 10-FP-KČL-B-09

Autor:

Pavla GOTTLIEBEROVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Váňová

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
61	0	0	0	22	0

V Liberci dne: 1. 12. 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Roald Dahl a jeho tvorba pro děti a mládež

Jméno a příjmení autora: Pavla Gottlieberová

Osobní číslo: P08000040

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 1. 12. 2011

Pavla Gottlieberová

Poděkování

Děkuji Mgr. Kateřině Váňové za vstřícný přístup, odborné vedení a podnětné rady, které mi při zpracování bakalářské práce poskytla.

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na čtyři prozaická díla Roalda Dahla určená pro dětského recipienta: *Matyldu*, *Karlíka a továrnu na čokoládu*, *Čarodějníci* a na knihu *ObrDobr*. Cílem práce je analýza a interpretace těchto děl s ohledem na míru autobiografie a jejich genologické zařazení. Bakalářská práce je členěna do dvou stěžejních kapitol. V první z nich jsou komparovány nashromážděné poznatky o autorově životě s tematickou stránkou Dahlových děl. Druhá část je věnována žánrové charakteristice a problematice žánrů v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež.

Klíčová slova: Roald Dahl, literatura pro děti a mládež, autobiografické prvky, protagonisté, motivy, prostředí, fantazie

Annotation

The bachelor's thesis is focused on four prose works by Roald Dahl intended for children readers: *Matilda*, *Charlie and the Chocolate Factory*, *The Witches* and *The Big Friendly Giant*. The aim of the thesis is to analyse and interpret these works with regard to the extent of autobiographic elements and their genre classification.

The bachelor's thesis is divided into two core chapters. In the first chapter, collected information about Dahl's life is compared with the themes of his works. The second part deals with characteristics and genre matters in Roald Dahl's books for children and young adults.

Key words: Roald Dahl, children's and young-adult literature, autobiographical elements, protagonists, themes, settings, imagination

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Roald Dahl	10
2.1. Dahlova tvorba pro děti a mládež	11
3. Autobiografické rysy v Dahlově tvorbě pro děti a mládež.....	13
3.1. Povídkový soubor Kluk: příběhy z dětství.....	14
3.1.1. Žánrové vymezení povídkové <i>Kluk: příběhy z dětství</i>	15
vymezení.....	15
3.2. Matylida	16
3.2.1. Školní prostředí.....	17
3.2.2. Motiv výprasku a rákosky.....	17
3.2.3. Postava ředitelky školy	18
3.2.4. Postavy Matyldiných rodičů	19
3.2.5. Postava třídní učitelky	20
3.2.6. Postava Matyldy	21
3.2.8. Morální aspekty v Matyldě	22
3.3. Karlík a továrna na čokoládu	23
3.3.1. Motiv čokolády	23
3.3.2. Postava Karlíka	25
3.3.3. Willy Wonka a továrna na čokoládu.....	25
3.3.5. Morální aspekty v Karlíkovi a továrně na čokoládu.....	26
3.3.6. Motiv chudoby.....	27
3.3.7. Umpa-Lumpové jako Wonka's little slaves.....	28
3.4. Čarodějnice	30
3.4.1. Motiv Norska	30
3.4.2. Hlavní protagonista.....	32
3.4.3. Ženské protagonistky v Čarodějnici	32
3.4.6. Morální aspekty v Čarodějnici	35
3.5. ObrDobr	37
3.5.1. Motiv dětského domova.....	37
3.5.2. Motiv létání.....	38
3.5.3. Postava Sylvy.....	39
3.5.4. Postava Moc hodného obra.....	39

3.5.5. Zlí obři	40
3.5.7. Morální aspekty	41
4. Jazyk v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež	43
4. 1. Nespisovnost	43
4. 2. Spisovnost	44
5. Žánrová charakteristika a problematika žánrů v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež.....	46
5.1. Pohádka	46
5.1.1. Autorská pohádka a tvorba Roalda Dahla pro děti a mládež.....	47
5.1.2. Obr Dobr	48
5.2. Horor	50
5.2.1. Čarodějnice	50
5.3. Mytologie severských zemí.....	52
5.3.1. Inspirace mýty v knize <i>ObrDobr</i>	52
5.3.2. Inspirace mýty v <i>Čarodějnici</i>	53
5.4. Nonsens	55
5.5.1. Nonsens v knihách <i>ObrDobr</i> a <i>Karlík a továrna na čokoládu</i>	55
6. Závěr	57
7. Seznam literatury	59
7. 1. Primární literatura	59
7. 2. Sekundární literatura	59
7.3. Články a recenze	60

1. Úvod

Literatura pro děti a mládež stále zaujímá významné postavení jak v odborných literárněvědných diskusích, tak v učebních látkách pro studenty vysokých škol. Seznamovat děti a mládež s literaturou a pěstovat v nich zálibu ve čtení hned od samého začátku jejich školní docházky by nemělo být cílem pouze pedagogických pracovníků, ale také rodičů. Děti jsou prostřednictvím literatury podněcovány k rozvinutí své pojmové a slovní zásoby a ke schopnosti abstraktněji myslet. Literatura má sdělovat dítěti zároveň zjevné i skryté významy, pobavit ho, představit mu všeobecné lidské problémy a nabídnout jejich řešení. To je také jednou z motivací pro výběr mé bakalářské práce nesoucí název „Roald Dahl a jeho tvorba pro děti a mládež.“ Dahl poskytuje dětem nejen dostatek zábavy a fantazie, ale také jim předkládá hodnoty a významy mezilidských vztahů a seznamuje je se životními problémy svých hrdinů.

Ve výběru tématu mě ovlivnily také filmové adaptace některých Dahlových knih v 90. letech 20. století a na počátku 21. století, četnost překladů jeho děl do češtiny a tedy i větší zájem o tohoto autora u nás.

Cílem mé bakalářské práce bude interpretace a analýza vybraných témat v dílech Roalda Dahla pro děti a mládež.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. Předmětem první z nich bude analýza tvorby Roalda Dahla s ohledem na míru výskytu autobiografických prvků. Ty prostupují celým autorovým dílem a zaujímají v něm významné postavení v rámci charakteristiky postav, ve výběru prostředí, jazyka a motivů. Paralely mezi autorovými životními osudy, jeho dětskými představami a sny jsem nacházela především v *Matyldě*, *Karlíkovi a továrně na čokoládu*, *Čarodějnici* a v knize *ObrDobr*.

Druhá část bude věnována žánrové charakteristice a problematice žánrů v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež.

2. Roald Dahl

O životě Roalda Dahla se nejvíce dočteme v jeho vlastních autobiografických knihách. V souboru povídek *Kluk, příběh z dětství*¹ popisuje autor své zážitky ze školního prostředí a v souboru *Sólový let*² nám podává informace o své pracovní a vojenské službě.

Roald Dahl se narodil 13. září 1916 v anglickém Walesu. Jeho rodina pocházela z Norska, ale již na konci 20. století se usadila ve Velké Británii.

Dahlův otec, Harald Dahl, se narodil v malém městě poblíž Osla. Jako velmi mladý opustil Norsko a se svým přítelem si založil úspěšnou makléřskou firmu „Aadnesen & Dahl” v přístavním městě Cardiffu v jižním Walesu. Dahlova matka se jmenovala Sofie Magdalene Hesselbergová a pocházela též z Norska.

Po smrti Dahlova otce žila celá rodina ve Walesu. Dahl zde vyrůstal se svou matkou, třemi sestrami a jedním bratrem. Když mu bylo sedm let, poslala ho matka do Llandaffské katedrální školy. Tuto školu navštěvoval pouze do svých devíti let.

Další 4 roky pak pobýval v internátu Svatopeterské školy. Jak sám spisovatel ve svém životopisu konstatuje, stával se zde svědkem fyzických trestů páchaných na chlapcích buď tamějším ředitelem, nebo staršími studenty.

Nejinak tomu bylo později na soukromé škole v Reptonu, kde studoval do svých 13 let. Ve své autobiografii vzpomíná na mučení nováčku a na sadistické sklony ředitele, jenž se později stal arcibiskupem z Canterbury. Tyto zážitky si Dahl s sebou nesl až do konce života.

Roald Dahl se po dokončení studií rozhodl nastoupit do společnosti Shell, kde zastával pozici obchodního zástupce pro oblast východní Afriky.

Na začátku 2. světové války se Dahl nechal vycvičit v letectví. Jako pilot britského královského letectva bojoval ve válce po celém Středomoří. Na konci války byl sestřelen nad libyjskou pouští. Autorovy zážitky z létání se promítají v jeho autobiografické knize *Sólový let*.

Po válce se usadil na pár let ve Washingtonu, kde působil na pozici asistenta velvyslance britského letectví. V této době již vycházela řada z jeho pohádek a povídek pro dospělé, které se těšily veliké oblibě. V Americe se autor dvakrát oženil a měl pět

¹ DAHL, Roald. *Kluk : Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. 141 s.

² DAHL, Roald. *Sólový let*. Praha : Volvox Globator, 2009. 188 s.

děti. Zemřel v roce 1990.

2.1. Dahlova tvorba pro děti a mládež

Roald Dahl se literaturou pro děti a mládež zabýval především v 60., 70. a 80. letech 20. století, ale na dětského čtenáře se úzce zaměřoval již ve svých literárních počátcích. Svůj první pohádkový příběh s názvem *The Gremlins*³ napsal již roku 1943. Kniha s pohádkovými rysy byla pro Dahla v těchto letech výjimečná. Spisovatel se více věnoval povídkám určeným dospělému čtenáři, dokladem je sbírka povídek *Over To You* (1946, *Přepínám: Deset příběhů o letcích a létání*, č. 2007).

Výraznější obrat k literatuře určené pro děti a mládež lze sledovat až v 60. letech, kdy byla ve Velké Británii vydána jedna z nejznámějších Dahlových próz pro děti *James and the Giant Peach* (1960, *Jakub a obří broskev*, č. 1993). O několik let později pokračuje Dahlův literární úspěch s vydáním knihy *Charlie and the Chocolate Factory* (1964, *Karlík a továrna na čokoládu*, č. 1971, 2002), v níž lze mj. sledovat zřetelné paralely s autorovým životem.

60. léta dále přinesla vydání knihy *The Magic Finger* (1966, *Zázračný prst*⁴), u nás vyšla pouze v audio verzi v roce 2001.

V 70. letech byl Roald Dahl již natolik známým spisovatelem oslovujícím jak dětského, tak dospělého čtenáře, že se další jeho knihy, např. *Fantastic Mistr Fox* (1970, *Fantastický pan Lišák*, č. 2009), *Danny The Champion of the Word* (1975, *Danny, mistr světa*, č. 1990), a *The Enormus Crocodile* (1978, *Obrovský krokodýl*), *Charlie and the Great Glass Elevator* (1977, *Karlík a velký skleněný výtah*) a *The Enormus Crocodile* (1978, *Velikanánský krokodýl*), těšily u nakladatelů vřelého přijetí. Nejvíce titulů adresovaným dětem a mládeži přinesla 80. léta. Dahl zahájil toto desetiletí vydáním knihy *The Twits* (1980, *Prevítovi*, č. 2004). O rok později se na prodejních pultech objevila kniha s názvem *George's Marvellous Medicine* (1981, *Jirkova zázračná medicína*, č. 2007) a poté následovala próza *B. F. G.* (1982, *Moc hodný obr*, č. 1993). V 80. letech došlo k vydání knihy *The Witches* (1983, *Čarodějnice*, č. 1993) s žánrovými přesahy k hororu a netradiční pointou. Za zmínku stojí také *The*

³ DOROVSKÝ, Ivan, a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež I. : Zahraniční spisovatelé*. Praha : Libri, 2007. S. 402

⁴ Kniha nebyla přeložena do českého jazyka.

Giraffe and the Pelly and me (1985, Žirafa, pelikán a já) a *The Minpins* (1991, Minpinkové).

Jedna z nejsvéraznějších Dahlových próz pro děti a mládež vyšla v roce 1988 pod titulem *Matilda* (1988, *Matylda*, č. 2007).

V České republice se překlady Dahlových knih začaly objevovat od 90. let 20. století. Jako první vyšel *Danny, mistr světa* (1990), o rok později *Karlík a továrna na čokoládu* a v roce 1993 byly vydány knihy *Jakub a obří broskev* a *Čarodějnice*.

Filmovou verzí *Karlíka a továrny na čokoládu* z roku 2005 vzrostl větší zájem o autorovu osobnost také v České republice. Počet prodaných knih se zvyšoval spolu s rostoucím zájmem o jeho dílo, což mělo za následek i překlady dalších titulů (*Další příběhy nečekaných konců*, 2006; *Jirkova zázračná medicína*, 2007; *Přepínám: deset příběhů o letcích a létání*, 2007; *Princezna a pytlák*, 2008; *Fantastický pan lišák*, 2009; *Kluk: příběhy z dětství*, 2009; *Sólový let*, 2009)

3. Autobiografické rysy v Dahlově tvorbě pro děti a mládež

„Autobiografie je epický literární žánr zakládající se na autorově vyličení vlastního života, popřípadě některých jeho úseku.“⁵ Roald Dahl se inspiroval svým životem v psaní próz pro děti a mládež velmi často. Zážitky z různých období dětství se staly podněty k napsání jeho děl. Inspiračním zdrojem bylo pro Dahla vyprávění jeho matky o mytologii Norska, vlastní zkušenosti z internátních škol, ale také literární bohatství Velké Británie. Například s Jamesem M. Barriem se autor ztotožňuje v prolínání reality a fantazie. S Charlesem Dickensem ho můžeme spojovat pro jejich společný zájem o dětského hrdinu žijícího ve světě bez lásky.

V každé z jeho próz nalezneme více či méně explicitně vyjádřených autobiografických prvků. V následujících kapitolách se pokusím na vybraných prózách poukázat na zmíněné prvky autobiografie a pokusit se o jejich interpretaci. Předcházet bude představení Dahlova souboru povídek *Kluk: příběhy z dětství*.

Inspiraci vlastními zkušenostmi z dětství můžeme v Dahlových dílech hledat např. ve specifickém pojetí postav a ve výskytu motivů blízkých autorovu životu. Motiv týraného dítěte dominuje především v *Matyldě*, kde jde o rodičovskou a školní tyranii a v *Jakobovi a obří broskvi*, kde je chlapec pouze pracovní silou svých tet.

Nápadná je také kritika lidských neřestí a životního stylu moderního člověka. Autor se tak snaží apelovat na svého čtenáře, aby se vyvaroval zlovykům dospělých.

⁵ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2004. S. 29

3.1. Povídkový soubor *Kluk: příběhy z dětství*

„V průběhu celé své školní docházky jsem se nemohl smířit se skutečností, že učitelé a starší žáci směli působit fyzické utrpení jiným žákům, a to občas velmi bolestivě. Nemohl jsem se přes to přenést a nikdy jsem se přes to ani nepřenesl.“⁶

Kniha *Kluk: příběhy z dětství* vyšla poprvé v roce 1984 ve Velké Británii. Dahl zde líčí příběhy z rodinného a školního prostředí. Čtenář se může dočíst o skutečných událostech, které autor jako chlapec zažil v internátních školách a které byly příčinou jeho negativního postoje ke školnímu prostředí, k pedagogům, vychovatelům, ale i k dospělým obecně. Autorovy zážitky ze školních let se nejvíce odrážejí v *Matyldě*. Zde se autor opíral o své zkušenosti např. v líčení Drtičovy základní školy, v popisu ředitelky Kruťákové, jejích vyučovacích metod a v charakteristice Matyldiných rodičů. Soubor povídek z autorova dětství a dospívání odhaluje mj. i počátky autorovy lásky ke sladkostem, zvláště k čokoládě. Ve svých povídkách dále vzpomíná na své rodinné zázemí vytvářené především jeho matkou. Je zde patrný silný vztah nejen k ní, ale i k zemi jeho předků, k Norsku. Motivy Norska a jeho mytologii nalezne v *Čarodějnici*.

Jak sám autor uvádí na přebalu své knihy *Kluk: příběhy z dětství*, neměl v úmyslu napsat vlastní životopis, který je obvykle naplněn nudnými podrobnostmi:

„Tato kniha není žádná autobiografie. Nikdy bych totiž nedokázal napsat svou vlastní historii. Na druhé straně ovšem, v době, kdy jsem byl školákem a i poté, jsem zažil spoustu příhod, které jsem nikdy nezapomněl.“⁷

Dahlovu autobiografii vystihují slova Hazela Rochmana, která vyšla 20. ledna 1985 v časopise *The New York Times*:

„Tyto autobiografické příběhy jsou stejně děsivé a vtipné jako jeho beletrie. Autor vysvětluje v úvodu, že nepíše nudné příběhy o svém životě, ale o věcech - komických, bolestivých, nepříjemných - které by nebyl schopen zapomenout. Příběhy jsou pociťované jako rodinná vyprávění, které jsou pilovány do podstatných detailů. Příběhy mají jak intenzivní drama, tak jednoduchost pohádek a jednoznačné extrémy dobra a zla.“⁸

⁶ DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 71

⁷ DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 5

⁸ *These autobiographical stories are as frightening and funny as his fiction. He explains in the introduction that he is not writing a boring history of his life, but about those things – comic, painful, unpleasant – that he has never been able to*

3.1.1. Povídkový soubor *Kluk: příběhy z dětství* z hlediska žánrového vymezení

Dahlovu prózu *Kluk: příběhy z dětství* můžeme v rámci žánrové charakteristiky vnímat jako memoáry autora vztahující se k vybraným úsekům jeho života. Z žánrového hlediska jde o soubor povídek s výraznými autobiografickými rysy, v nichž je základním konstrukčním principem návrat do dětství.⁹

Roald Dahl předává čtenáři své zkušenosti a zážitky z dětských a jinošských let. Nedistancuje se od popisovaných událostí, ale sám se stává účastníkem fabule. To můžeme považovat za prvek odlišující tyto povídky od vlastní autobiografie, která předpokládá autorovu distanci od svého vyprávění. Autor nezkoumá v povídkách své vlastní nitro a nezakládá si na postupu sebepoznání, jak tomu často v autobiografických dílech bývá, ale interpretuje minulost a s odstupem času ji hodnotí (například hodnocení charakterů postav a vlastních činů autora).

Povídkový soubor *Kluk: příběhy z dětství* se stal pro mě východiskem pro další analýzu. V následujících kapitolách budu mj. sledovat paralely mezi těmito autobiografickými povídkami a Dahlovou beletrií pro děti a mládež.

forget. The stories feel as if they have been told as family folklore, honed down to essential incident and sharp detail. They have the intense drama and simplicity of the fairy tale, and its unequivocal extremes of good and evil."

⁹ srov. GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1984. S. 85

3.2. *Matylda*

V *Matyldě* se objevují typické rysy Dahlovy tvorby pro děti a mládež, jako např. hyperbola, překvapivé pointy, černý humor, motiv nemilovaného dítěte a kritika lidských neřestí.

Prostřednictvím hyperboly a černého humoru zde dochází k zesměšňování nedostatků dospělých, realita se prolíná s fantazií a čtenář se setkává s absurdním jednáním dospělých protagonistů.

Vše začíná jako reálný příběh o dívce žijící v prostředí, v němž se jí nedostává lásky a porozumění ze strany rodičů. Matylda utíká od útrap do světa svých knih. Naděje na lepší život se dívce otevírá s nástupem do školy. Její nadšení je utlumeno ve chvíli, kdy se setkává s ředitelkou nemající ráda děti. Ty jsou terčí jejích urážek i násilných sklonů. Jediné pochopení nachází Matylda u třídní učitelky slečny Dobrotové.

Realita se prolíná s fantazií v momentě, kdy se u Matyldy začne projevovat schopnost pohybovat s předměty silou mysli. Od té doby již není bezbranným dítětem a začíná si sama vytvářet pravidla jak doma, tak i ve škole. Učí rodiče morálnímu jednání a ředitelku Kruťákovou svými schopnostmi vyžene z města. Nakonec nalezne láskyplný domov u slečny Dobrotové.

K sarkastickému a ironickému přístupu k většině dospělých přispěly nepochybně autorovy nepěkné zážitky z internátních škol, v nichž se jako malý kluk setkal s jejich zlobou a krutostí.

Matylda odráží nejvíce autorových vzpomínek na mladistvá léta. Roald Dahl byl nejen svědkem, ale i účastníkem projevů sadistických sklonů pedagogických pracovníků a ředitelů, kteří uplatňovali fyzické tresty na dětech. Tato skutečnost ho ovlivnila natolik, že ji využíval při psaní svých knih.

3.2.1. Školní prostředí

„Místní škola pro mladší děti byla ponurá cihlová budova a jmenovala se Drtičova základní škola...“¹⁰

Matylda navštěvuje Drtičovu základní školu podobající se skutečné škole Roalda Dahla. V povídkovém souboru *Kluk* označuje autor školu jako chladné a tmavé místo, kde není zeleně a barev. V *Matyldě* ji popisuje jako třípatrový dům připomínající ústav pro choromyslné. Už z tohoto líčení je patrný autorův negativní vztah ke školním zařízením. Školu pojímá jako místo, kam se děti sice těší, ale které je zklame přístupem pedagogických pracovníků:

„A něco vám řeknu. Kéž bych mohla použít prut a řemen, jako jsem to dělávala za starých dobrých časů.“¹¹

Pozitiva školy uvedl Dahl do souvislosti s nacházením nových přátel a poznatků. Matylda se seznamuje s mnoha zajímavými spolužáky, získává oporu v paní učitelce Dobrotové a uvědomuje si důležitost lásky, důvěry a přátelství.

3.2.2. Motiv výprasku a rákosky

„Rákosky jsem se bál. Není na světě chlapce, který by se nebál. Rákoska nepředstavovala pouze nástroj, kterým jste byli bití. Byla to zbraň, která zraňovala. Drásala kůži. Způsobovala velké černé a šarlatové podlitiny...“¹²

Roald Dahl vyrůstal v době, kdy výchova pomocí tělesných trestů nebyla nic neobvyklého. *Matylda* zrcadlí autorovy vzpomínky na dobu, kdy bytí rákoskou bylo zcela přirozenou součástí vyučovacích metod zabraňující dětské neposlušnosti. Např. ředitelka Kruťáková využívá pro vyvolání strachu jezdecký bičík a zavírá děti na dlouhé hodiny do temné komory.

¹⁰ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 66

¹¹ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 90

¹² DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha: Volvox Globator, 2009, S. 97

3.2.3. Postava ředitelky školy

„Slečna Kruťáková, ředitelka, byla úplně jiná. Byla obrovským postrachem, tyranskou zrudou, která děsila žáky stejně jako učitele. Dokonce i na dálku z ní vyzařoval opar hrozby, a když přišla blíž, tak jste to nebezpečné teplo, které z ní vyzařovalo jako z rudě žhnoucího drátu, téměř cítili.“¹³

Z osob a charakterů, které Roald Dahl za svého studentského putování poznal, vytvořil v *Matyldě* postavu ředitelky Kruťákové. Ta je v díle ztělesněním negativních lidských vlastností. Vyvolává v dětech strach svou hřmotnou postavou, perfektně střiženou uniformou, lesklými uhlazenými vlasy, bičíkem a temnou komorou, kam jsou děti zavírány na dlouhé hodiny.

Dahl přirovnává pedagogické pracovníky ve svém povídkovém souboru *Kluk* k obrům, jež se tyčí nad malými žáky. Postava ředitelky Kruťákové představuje učitele vychovávající děti rákoskou a využívající těsných prostorů pro jejich ponaučení.

K jejímu popisu využil Dahl hyperboly a černého humoru:

„Najednou se slečna Kruťáková naklonila a popadla velký porcelánový tác, na kterém dort ležel. Zvedla ho do výšky a třískla jím o ubohou hlavu Bruce Bahnla tak, že se střepy rozlétly po celém pódiu.“¹⁴

Je to častý prostředek, jehož autor využívá s úmyslem zdůraznit závažnost svého obvinění dospělých pociťujících nenávist k dětem.

¹³ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 67

¹⁴ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 135

3.2.4. Postavy Matyldiných rodičů

„Ale pan a paní Kazisvětovi byli oba tak tupí a tak pohroužení do svých vlastních hloupých životů, že si u své dcery ničeho neobvyklého nevšimli. Abych řekl pravdu, pochybuji, že by si všimli, kdyby se připlazila domů se zlomenou nohou.“¹⁵

Pro Dahlovu tvorbu je typický mj. také ostrý protiklad kladných vlastností dětských hrdinů a zavrženíhodných vlastností, návyků, zlovyků a činů dospělých. Matyldini rodiče, pan a paní Kazisvětovi, jsou hloupí a leniví lidé. Celé dny tráví před televizí a zajímají se pouze o možnost lehkého výdělku peněz.

Matyldina matka je typickým obrazem ženy v domácnosti, která místo péče o dům a rodinu tráví čas nakupováním, péčí o svůj vzhled, hraním binga a sbíráním informací o sousedech. O potřeby své dcery se nestará a z lenosti ji naučí, již v době Matyldiných prvních krůčků, postarat se sama o sebe.

Matyldin otec je podnikatelem vlastním autobazar. Prodává nekvalitní auta za vysoké ceny. Pro autorův záporný postoj k praktikám živnostníků a pro jeho tendenci přiřazovat pozitivní vlastnosti především nemajetným lidem docházelo k jeho kritizování ze strany recenzentů, kteří ho začali považovat za levicově zaměřeného autora.¹⁶

Manželé Kazisvětovi mají dvě děti, chlapce a dívku. Lásku však dávají pouze svému synovi. Ten napodobuje jejich chování, vysedává s nimi dlouhé hodiny u televize a nemá vlastní názory. Rodiče jej proto akceptují více než Matyldu, k níž si pro její odlišnost nedokázali vytvořit citové pouto. Matylda je pro své rodiče pouze přítěží, proto k nim ani ona nepocituje vřelý vztah.

¹⁵ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 10

¹⁶ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 244

3.2.5. Postava třídní učitelky

„Slečna Jennifer Dobrotová byla mírná a tichá osoba, u které nebylo pochyb, že měla vzácný dar být milována všemi malými dětmi.“¹⁷

V Dahlových knihách se velice často vyskytuje jako protipól zlého dospělého alespoň jeden dobrý dospělý. Ten zastává v životě dětského hrdiny jakousi mesiánskou úlohu a poskytuje mu útočiště před okolním světem.

Proti rodičům a ředitelce stojí v *Matyldě* třídní učitelka Dobrotivá. Rozdíl mezi slečnou Dobrotovou a ředitelkou Kruťákovou je patrný např. v Dahlově popisu rozdílného způsobu jejich vyučovacích metod. Zatímco slečna Dobrotová seznamuje děti zábavně s přírodou, poezií atd., ředitelka Kruťáková přísně dodržuje vyučovací plány a představuje typ učitele ze staré školy.

Předobraz slečny Dobrotové mohl Dahl nalézt pravděpodobně ve svém oblíbeném učiteli z Reptonu panu Corkersovi.¹⁸ Jak byly pro Matyldu zábavné a vynalézavé hodiny slečny Dobrotové, tak Roald Dahl vnímal přednášky pana Corkerse. Autor v povídkovém souboru *Kluk* uvádí, že Corkers byl jediným zajímavým a přátelským učitelem, s nímž se za svého studentského života setkal.

¹⁷ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 67

¹⁸ srov. DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 120

3.2.6. Postava Matyldy

„Matylda byla obojí, ale především byla nadprůměrná. Její mysl byla tak bystrá a dokázala se učit tak rychle, že její schopnost by byla zřejmá i o polovinu méně chytrým rodičům.“¹⁹

Je zřejmé, že Dahl zprostředkovává čtenáři svět svých hrdinů prizmatem vlastních zážitků z jinošských let. Autor se plně dokáže vcítit do duševní a myšlenkové sféry dětské postavy a do jejího postoje k okolnímu světu.

Autor nastiňuje čtenářům charaktery postav již v úvodních kapitolách knih. Vyzdvihuje například Matyldinu bystrost, nadprůměrnost, vnímavost a čestnost. O povahových rysech hlavních aktérů se dále čtenář dozvídá z jejich jednání v určitých situacích. Matylda musí např. podstupovat zkoušky ověřující její charakter. Žije s nevšímavými rodiči, což posiluje její schopnost být od mala samostatným člověkem, a je podrobována šikaně ze strany ředitelky školy. Dívčino jednání v těchto situacích poukazuje na její schopnost racionálního myšlení.

Matylda je prototypem Dahlových postav vytvořených na základě vlastních životních zkušeností. Jeho dětské hrdinové zpravidla představují utlačované děti, které se vyrovnávají s nepřízní osudu a svou morálkou a ryzím charakterem vítězí nad sobectvím, krutostí a pokrytectvím dospělých. Postavu Matyldy plně vyzdvihl literární kritik Linda Taylor, když poznamenal, že Dahlovy hlavní postavy jsou známé pro svou vtipnost, osamělost, samostatnost, vytrvalost a inteligenci.²⁰

¹⁹ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 10

²⁰ srov. REGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 175

3.2.8. Morální aspekty v Matyldě

„Nákou knihu?“ podivil se. „Na co chceš nákou zatracenou knihu?“

„Na čtení, tati.“

„Co je, proboha, špatnýho na telce? Máme krásnou telku s dvanáctipalcovou obrazovkou a ty teď přijdeš a chceš knihu! Holka, začínáš být rozmazlená!“²¹

Dahl v *Matyldě* nenásilným způsobem přesvědčuje děti, že čtení knih je pro jejich další osobnostní vývoj a pro jejich budoucí život více důležité než sledování televize. Matyldini rodiče naopak představují prototyp člověka vysedávajícího celé dny u televize. Dahl apeluje na rodiče, aby vedli své děti k zálibě ve čtení a bránili jim v častém sledování televize:

„Knihy ji přenášely do nových světů a seznamovaly s úžasnými lidmi, kteří žili vzrušující životy. Vydala se na starodávnou plachetnici s Josephem Conradem. Jela do Afriky s Ernestem Hemingwayem a do Indie s Rudyardem Kiplingem. Cestovala po celém světě, zatímco seděla ve svém pokojíčku v anglické vesnici.“²²

Autor prosazuje nutnost čtení a seznamuje své čtenáře s klasiky světové literatury, jako je Dickens, Kipling, Steinbeck, Hemingway, Austen, Priestly, Hardy, Webb, Wells, Faulkner, Greene a Orwell.

Matylda je výjimečným dítětem ztělesňujícím kultivovanost a vzdělanost. Dahl ji staví do ostrého protikladu s dospělými vyznávajícími opačné hodnoty. Poukazuje tím na úpadek soudobé společnosti podléhající technickým vymoženostem a zapomínající na důležité životní hodnoty a postrádající lidskost.

²¹ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha : Knižní klub, 2007. S. 12

²² DAHL, Roald. *Matylda*. Praha : Knižní klub, 2007. S. 21

3.3. Karlík a továrna na čokoládu

Kniha *Karlík a továrna na čokoládu* překypuje fantazijními motivy, hravostí a veršovanými texty. Podobně jako v *Matyldě* zde dochází k zesměšňování nedostatků dospělých, ale navíc zde můžeme vidět autorův kritický postoj k chování některých dětí a dospělých.

Život Karlíka Bucketa a jeho početné rodiny představuje v knize reálný svět. Karlík je chlapcem žijícím s otcem, matkou a čtyřmi prarodiči v dobrém rodinném zázemí. Na druhou stranu jde o rodinu sociálně velmi slabou. Jednoho dne nalézá Karlík zlatý kupón, díky němuž má příležitost prohlédnout si se svým dědečkem, čtyřmi dalšími dětmi a jejich rodiči továrnu na čokoládu. Vstupuje do neskutečného světa, kde se setkává např. s trpaslíky Umpa Lumpy, s čokoládovým vodopádem, čokoládovou řekou, s neubývajícími bonbóny a skleněným výtahem létajícím ve vzduchoprázdnu. Děti jsou při prohlídce továrny podrobovány zkouškám charakterů, v nichž uspěje pouze Karlík. Willy Wonka je překvapený chlapcovou skromností a nezištností, a rozhodne se celé Karlíkově rodině poskytnout domov ve své továrně.

3.3.1. Motiv čokolády

„Pozvolna jsem si začal uvědomovat, že velké čokoládové společnosti opravdu mají oddělení, v nichž se vynalézá čokoláda. Představoval jsem si dlouhou bílou laboratoř, kde na píčkách bublá v kotlík čokoláda a nejrůznější náplně nádherných příchutí.“²³

Roald Dahl měl k čokoládě vztah již od dětství. Velký vliv na to měla zásilka, jež byla poslána do jedné z internátních škol, kterou autor navštěvoval. Jak sám ve své autobiografii poznamenává, tato zásilka byla doručena firmou Cadbury do chlapecké akademie v Reptonu. Děti v internátní škole ji měly ohodnotit coby ochutnávači. Autor snil, a to ho neopustilo ani v pokročilejších letech, o vynalezení nejlepší čokolády na světě:

„Představoval jsem si sám sebe, jak pracuji v jedné z těchto laboratoří a najednou objevím chuť tak neuvěřitelně lahodnou, že onu čokoládu prostě popadnu a vyřítím

²³ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 118

se s ní na chodbu a vtrhnu přímo do kanceláře ředitele továrny pana Cadburyho. „Mám to, pane.“ Zakřičím a hodím čokoládu před něj na stůl. „Je fantastická! Báječná! Skvělá!“²⁴

Tuto dětskou myšlenku později zrealizoval alespoň ve své knize *Karlík a továrna na čokoládu*, kde postava Willyho Wonky představuje celosvětově uznávaného vynálezce čokolády:

„Pan Willy Wonka je prostě geniální!“ spustil dědeček Pepa. „Jestlipak třeba víš, že do dnešního dne vymyslel docela sám přes dvě stě druhů plněných čokolád, jednu sladší a lahodnější než druhou.“²⁵

Roald Dahl přisoudil lásku k čokoládě zejména postavě Karlíka a Willy Wonky. Karlík je velkým milovníkem čokolády, ale z důvodu finanční nestability své rodiny mu si ji nemůže dopřát tak často, jak by si představoval. Zde lze najít paralelu s životem samotného Roalda Dahla, jemuž se díky životu v internátních školách sladkostí také často nedostávalo. Tento fakt je možné doložit ukázkami, v nichž oba pozorují během svých cest do školy výkladní skřín cukrářství:

„Cestou do školy a zpět jsme míjeli cukrářství. Vlastně ne, nikdy jsme ho jen tak neminuli. Vždy jsme se před ním zastavili a nakukovali do malé výlohy, kde jsme obdivovali velké skleněné dózy plné pruhovaných pepermintových bonbónů.“²⁶

„Každé ráno na cestě do školy vídal Karlík ve výkladních skříních celé hromady čokolády. Vždycky se u takového výkladu zastavil, přitiskl nos na sklo a díval se a díval, ústa plná slin. Mokrát denně musel taky přihlížet, jak druhé děti vytahují z kapes všelijaké čokoládové tyčinky a jiné sladkosti a jak z nich lakotně ukusují, což byla pro Karlíka pochopitelně hotová muka.“²⁷

Čokoláda v knize vstupuje mimořádným způsobem do životů všech hrdinů. Karlíkovi a jeho rodině změní nalezení Zlatého kupónu v čokoládě jejich sociální postavení a dopomůže jim k lepší životní úrovni. Také Willy Wonka nalézá své štěstí v přátelství Karlíka a jeho rodiny. U čtyř zlobivých dětí se během putování továrnou

²⁴ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 119

²⁵ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 15

²⁶ DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 21

²⁷ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 10

projeví jejich pravý charakter a tresty za neposlušnost pomohou k jejich ponaučení a částečnému napravení.

3.3.2. Postava Karlíka

„Když nastalo to narozeninové ráno a Karlík dostal svoji čokoládu, uložil si ji do dřevěné krabičky a několik příštích dní se na ni pouze díval.“²⁸

Karlík je poslušný a skromný chlapec, neangažuje se v rozhovorech s ostatními účastníky prohlídky a drží se stranou od dění v továrně. Představuje protipól rozmazlených dětí. Odlišuje se od nich svým slušným chováním a respektováním dospělých. Jako jediný se drží pravidel Willy Wonky, nevzdaluje se od svého dědečka, a proto se mu nestávají nehody jako ostatním dětem vymaňujícím se z dohledu rodičů.

Ač je zřejmý autorův záměr vyobrazit Karlíkovu postavu jako čistou dětskou duši, není jí dán prostor naplno se otevřít. Autor se spíše zaměřuje na vytvoření kontrastu líčením nevhodného chování ostatních dětí. Ve srovnání s nimi vyniká charakter hlavního hrdiny, aniž by se o to zasloužil mimořádnými činy či výjimečným chováním.

3.3.3. Willy Wonka a továrna na čokoládu

„Pan Willy Wonka je ten nejúžasnější, nejfantastičtější, nejmazanější výrobce čokolády, jakého kdy země nosila! Géníus! Do dnešního dne vymyslel přes dvě stě druhů plněných čokolád.“²⁹

Willy Wonka představuje v knize magickou a tajemnou osobu. Roald Dahl jí přisuzuje kouzelnický vzhled a schopnost vytvářet nadpřirozené jevy, jako například létající výtah či žvýkačku přinášející chuť tří pokrmů. „Wonka se jeví jako všudypřítomná a vševědoucí bytost.“³⁰ Už na začátku knihy je čtenáři zřejmé, že Wonka ví o charakterních vadách svých mladých návštěvníků a jejich rodičů. Není tedy udiven, když děti na své vlastnosti postupně doplácí.

²⁸ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 13

²⁹ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha: Acadimia, 2007. S. 14

³⁰ TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 144

Objevují se domněnky ztotožňující postavu Willy Wonky s Roaldem Dahlem. Kontinuitu lze spatřit především v autorově dětském snu vlastnit továrnu na čokoládu.³¹ Do postavy Willy Wonky a jeho továrny vtělil Dahl své dětské sny a představy o tom, jak by měla dokonalá továrna na čokoládu se svým majitelem vypadat. Wonka překypuje fantazií, je nápaditý a vynalézavý. Svým čistým dětským pohledem na realitu naznačuje účastníkům prohlídky nedostatky v jejich chování a za pomoci své kouzelné továrny se snaží o částečnou nápravu jejich charakterů.

3.3.5. Morální aspekty v *Karlíkovi a továrně na čokoládu*

„Ať si kdo chce co chce říká, je – pokud se děti týká – jedno platné poučení: televize pro ně není. (Ó, ta věčná televize! Kéž by chtěla telezmizet. Skoro v každé domácnosti, krade dětem všechny ctnosti.“³²

Roald Dahl zde apeluje, podobně jako v *Matyldě*, na dětského čtenáře, aby více četl, a naopak ho odrazuje od sledování televize. Podle Dahla brání televize dítěti v rozvíjení komunikativních schopností a racionálního myšlení.

Miky Telekuk představuje v knize dítě závislé na televizi. Autor ukazuje zhoubný vliv televize na vývoj psychické a kreativní stránky dítěte. Miki žije ve světě svých oblíbených filmových hrdinů, jako jsou např. kovbojové, boxeři a lupiči. Nevnímá své okolí, je neposlušný a nesoustředěný. Podle Dahla není dítě připraveno na fiktivní svět nabízený televizí, jelikož plně nerozezná realitu od fantazie.

*„Roald Dahl komentuje v knize *Karlík a továrna na čokoládu* přímou cestou, jak by děti měly a neměly být vychovávány.“³³* Čtyři rozmazlené děti, Weruka Saltini, Miki Telekuk, August Gdoule a Fialka Garderobová, jsou zrcadly chování svých rodičů. Právě těm dává Dahl za vinu nevychovanost dětí, jejich neschopnost adaptability v reálném světě a neslušné chování. Například Weruka Saltiny se stává kvůli přílišné ochotě a benevolenci svých rodičů náročným a povrchním dítětem. Miki Telekuk žije ve světě svých filmových hrdinů a August Gdoule je obézním chlapcem, jehož životní náplní je dobré jídlo. Příčinou těchto dětských handicapů je rodičovská výchova. Ta je

³¹ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S.144

³² DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha: Academia, 2007. S. 134

³³ *The Story is direct way of commenting on how children should and should not be brought up, in its ridicule of sport Chilan and their parents and its attacks on televis.*

TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 142

důležitým faktorem v utváření osobnosti dítěte. Rodiče jsou však neschopni vzbudit v dítěti smysluplnou zájmovou činnost a nedostatkem času je odbývají různými dary, sladkostmi a možností sledovat televizi atd.:

*„Tak kdo si vychoval tohohle rozmazlence? Kdo jsou ti viníci? Dostanou věnce!
Běda! Není třeba dlouho pátrat, hříšníci jsou tady! Zkrátka je to...sám papínek
a matinka.“³⁴*

Recenzenti kritizovali morální systém v *Karlíkovi a továrně na čokoládu* jako sadistický a extrémní. Podle nich mají čtyři zlobivé děti pouze mírné zlozvyky a není důvod za ně dětem ukládat takové tresty.³⁵ Nicméně děti alespoň dostávají šanci se napravit, byť tomu předcházejí tvrdé tresty za jejich nenasytlost, chamtivost, pyšnost či lenost. K nedostatkům dospělých již autor takovou shovívavost neprojevuje. Kritika jejich chování je zprostředkována autorovou kritikou jejich potomstva.

3.3.6. Motiv chudoby

*„Továrna na zubní pastu, kde pracoval pan Bucket, přišla znenadání na mizinu
a musela být uzavřena. Pan Bucket se rychle snažil najít nějakou práci, ale štěstí mu
nepřálo. Pomalu, ale jistě začali všichni obyvatelé domku skomírat hladu.“³⁶*

Nejen z výše uvedené citace je zřetelné, že Dahl sympatizuje se sociálně slabými. Jsou pro něj nositeli kladných vlastností, ušlechtilého a ctnostného jednání, skromnosti a pokorného přijetí i nepříznivého osudu. Podle Jeremyho Treglowna je pro Dahla příznačný koncept, v němž jde ctnost a chudoba ruku v ruce. Přes Dahlově zjevně dobrý úmysl se právě toto stalo v minulosti terčem kritiky. Někteří kritikové viděli v Dahlově souladu chudoby a ctnosti nevhodnou souvislost s marxistickou filosofií, jelikož bohatí obchodníci jsou v Dahlových knihách většinou pojmáni jako ziskuchtiví a malicherní lidé.³⁷

³⁴ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 115

³⁵ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 145

³⁶ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 43

³⁷ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 188.

3.3.7. Umpa-Lumpové jako Wonka's little slaves

*„A tak jsem je tedy přivezl, všechny muže, ženy i děti kmene Umpa-Lumpů.
Propašoval jsem je sem ve velkých bednách. Jsou to skvělí pracanti. Všichni už taky
dneska mluví anglicky. Milují hudbu a tanec.*

Willy Wonka propašoval celý kmen Umpa-Lumpů z nejhlubší části africké džungle do své továrny na čokoládu. Umpa-Lumpové mají v továrně nahradit dřívější dělníky. Jsou to malí muži s černým zabarvením kůže. V novém prostředí se dobře adaptují, jelikož jsou zásobeni velkým množstvím svých oblíbených kakaových bobů.

Na vznik postav afrických Umpa-Lumpů měl patrně vliv Dahlův pobyt ve východní Africe, který popisuje ve své knize *Sólový let*. V Africe se Dahl setkal s místními domorodci, kteří na něho zapůsobili svou pracovitostí a ochotností.³⁸

Jeremy Treglown v knize *Roald Dahl: A biography* označuje Umpa-Lumpy za „Wonka's little slaves“ neboli za Wonkovy malé otroky. Umpa-Lumpové mají tmavý pigment a skutečnost, že černí Umpa-Lumpové pracují pro továrníka platícího čokoládovými boby, zapříčinila, že Roald Dahl byl v roce 1970 nařčen z rasismu. V *Karlíkovi a továrně na čokoládu* mu bylo vytýkáno bezmyšlenkovité viktoriánské zacházení s Umpa-Lumpy:³⁹

*„Propašoval jsem je sem ve velkých přepravních bednách s navrtanými otvory,
takže se o tom nikdo nedozvěděl. Jsou to skvělí pracanti.“⁴⁰*

Útok na postavu Willyho Wonky a jeho vztah k Umpa-lumpům začal kritikou amerického spisovatele Eleanora Camerona. Cameronovi se nelíbilo, že černí Umpa-Lumpové pracují za kakaové boby, zpívají písně, které jsou téměř válečnými zpěvy a jsou na nich zkoušeny Wonkovy experimenty. Vydavatelé si přáli, po deseti letech původního vydání, opravenou verzi. Ve vydání z roku 1973 se Umpa-Lumpové vyskytují v podobě trpasličích hippies s bílou kůží a dlouhými vlasy.⁴¹

Roald Dahl se k postavám Umpa-Lumpů vyjádřil těmito slovy:

„Viděl jsem je jako okouzlující stvoření, oproti tomu bílé děti jsem vyobrazil jako

³⁸ DAHL, Roald. *Sólový let*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 56

³⁹ Dahl was accused of racism in the 1970s, when *Charlie and the Chocolate Factory* was attacked for its somewhat unthinkingly Victorian treatment of the Oompa-Loompas: cheerful factory labourers who, until he was persuaded to revise the book, were depicted as Congolese pygmy slaves.

srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 35

⁴⁰ DAHL, Roald. *Sólový let*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 73

⁴¹ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 35

*nepříjemné bytosti. Nenapadlo mě, že moje zobrazení Umpa-lumpů bude rasistické. Po výslechu kritik, jsem s nimi začal souhlasit. Což je důvod, proč jsem se rozhodl revidovat knihu.*⁴²

Obavy o citlivost více smíšeného publika zapříčinily, že ve filmových verzích Umpa-Loompové nejsou černí, ale oranžoví se zelenými vlasy. Titul byl upraven na *Willy Wonka and the chocolate Factory* (1971, *Pan Wonka a jeho čokoládovna*), jelikož název Charlie je afro-americký slang pro bílého muže.⁴³

Próza *Karlík a továrna na čokoládu* odráží Dahlovy dětské sny a představy. Autor je nechává zhmotnit v prostředí nadpřirozeného světa Wonkovy továrny. Ta je svou barevností, pestrostí a magií protikladem šedého života chudé rodiny Bucketových a reality vůbec.

⁴² *I saw them as charming creatures, whereas the white kids in the books were... most unpleasant. It didn't occur to me that my depiction of the Oompa-Loompas was racist. After listening to the criticisms, I found myself sympathizing with them, which is why I revised the book.*

TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 36

⁴³ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 175

3.4. Čarodějnice

Čarodějnice je jednou z knih Roalda Dahla, která svým vydáním přinesla mnoho rozporuplných ohlasů. Dospělí přicházeli s kritikou nevhodných, provokujících až sadistických prvků. Jiní vyzdvihovali její morální aspekt skrývajícím se v jednání hlavního protagonisty.⁴⁴

Hrdinou a vypravěčem celého příběhu je osiřelý chlapec žijící pouze se svou svéráznou babičkou v Norsku. Ta se na radu lékařů rozhodne strávit s chlapcem několik dní na jihu Anglie, aby se zotavila po nemoci. V hotelu, v němž se ubytují, dojde k osudnému střetnutí hlavního hrdiny s čarodějnicemi. Ty skrývají svou pravou identitu a vystupují zde jako bojovnice za lidská práva. Chlapec se zúčastní jejich tajné schůze a vyslechne plán o likvidaci všech dětí v Anglii. Čarodějnicemi je ale odhalen a lektvar na proměnu dětí v myši je vyzkoušen jak na něm, tak na chlapci Brunu Jenkinsovi. Babička přijme chlapce i v myši podobě a společně s ním připraví čarodějnicím stejný osud. Hlavní útekou je chlapci babiččino ujištění, že zbytek života prožijí společně a během dalších let zažijí řadu dobrodružství při pátrání po zbylých čarodějnicích.

3.4.1. Motiv Norska

*„Moje babička pochází z Norska. Norové vědí o čarodějnicích všechno. Neboť Norsko, se svými temnými lesy a horami pokrytými ledem, to je ono místo, odkud čarodějnice pocházejí. Dvakrát do roka, na vánoce a v létě, jsme jezdili do Norska navštívit babičku.“*⁴⁵

Autorův vřelý vztah k Norsku se nejvíce odráží právě v *Čarodějnicích*. Dahlova rodina pocházela z Norska a Dahl jezdil do těchto míst každoročně na prázdniny ke svým příbuzným.⁴⁶ V knize nalezneme několik autobiografických pasáží, autor vzpomíná na prázdniny v Norsku, na vyprávění své matky o severské mytologii, na smrt otce a jeho poslední vůli.

Norsko je v knize pojímáno jako země pohádek, v níž přežívá víra v pradávné mytologické postavy. Roald Dahl poslouchal jako chlapec od své matky příběhy

⁴⁴ srov. TREGLOWN, Jeremy. Roald Dahl : A Biography. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 101

⁴⁵ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 11

⁴⁶ srov. DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha: Volvox Globator, 2009, S. 44

o trollech a čarodějnicích, což mělo vliv na jeho strach ze starých žen, které potkával ve městě.⁴⁷ Matčino vyprávění mělo na autora silný vliv a především v *Čarodějnici* využíval motivy z odposlouchané severské mytologie. Vlastní obavy z čarodějnic vyjádřil prostřednictvím hlavního protagonisty příběhu.

Čtenář se nejvíce o Norsku dozvídá z řeči hlavního hrdiny. Ten ho seznamuje s typickými norskými jídly, popisuje mu své zážitky z lovu tresek a garnátů a poskytuje mu základní informace o svém životě:

*„Mí rodiče byli také z Norska. Tatínek byl ale v Anglii za obchodem a já se tam narodil – proto jsem tam žil a začal chodit školy.“*⁴⁸

Hlavní hrdina je rovněž nositelem Dahlova vztahu k této zemi. Autor ho nechává prožívat podobné události, které kdysi sám zažil. Podobně jako Dahl musí jeho hrdina opustit Norsko a navštěvovat anglické vzdělávací instituce podle poslední vůle otce:

*„V závěti se také říká, že – i když celá tvoje rodina pochází z Norska – ty ses narodil v Anglii a otec si přeje, abys dál chodil do anglických škol.“*⁴⁹

Spolu s hlavním hrdinou se autor vrací do místa svého dětství stráveného ve vlasti jeho předků. Představuje Norsko jako místo chlapcových každoročních prázdnin, při nichž se přirozenou cestou seznamuje s tradicemi a mytologickými příběhy této země.

⁴⁷ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 16

⁴⁸ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 11

⁴⁹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 26

3.4.2. Hlavní protagonista

„I tak, babi, my jí přesto musíme zabránit v tom, aby proměnila všechny děti v Anglii.“⁵⁰

Hlavním hrdinou a vypravěčem celého příběhu je chlapec, jenž přišel při autonehodě o své rodiče. Chlapcovou opatrovnící se od té doby stává jeho babička pocházející z Norska.

Chlapec je stejně jako Matylida od počátku velmi iniciativní, má jasný cíl, pomstít se vzdor nepříznivým okolnostem zlým čarodějnicím. Přestože jim musí čelit uvězněn jejich kouzlem v myším těle, nepropadá malomyslnosti a nerezignuje na život. V jeho boji s větším a mocnějším nepřítelem lze spatřit obdobu tradiční starozákonní dvojice Davida a Goliáše. Velký duch v malém myším těle přelstí a porazí obávaného nepřítele svou bystrostí a odhodláním. Podstatnou roli hraje též podpora ze strany milované a milující babičky. Objevuje se zde tedy tradiční a univerzální téma lásky, která stojí na straně dobra v boji proti zlu a díky níž nakonec hrdina dokáže zdolat všechny překážky.

Již poněkolikáté jsme zde svědky toho, jak jsou pro Dahla důležité nejen vlastnosti jeho hrdinů a sociální poměry, z nichž pocházejí, ale také vztahy, respektive schopnost hrdinů vztahy pěstovat a opětovat je. Akcentována je především rodinná sounáležitost a přátelství.

3.4.3. Ženské protagonistky v Čarodějnici

V *Čarodějnici* se čtenář setkává se ženami dvojího typu. První typ zastupuje chlapcova babička. Je nositelkou pravých lidských hodnot, jako je bezvýhradná láska, obětavost, rodina a přátelství. Protipólem dobrých povahových rysů babičky jsou čarodějnice. Jejich vnější ani vnitřní charakteristika nenechává čtenáře na pochybách, že stojí na straně zla.

⁵⁰ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 92

3.4.3.1. Babička

*Byla to nedostižná vypravěčka, okouzlo mě všechno, co mi vyprávěla. Musím přiznat, že jsem k ní měl blíž než ke své matce.*⁵¹

V silném citovém poutu Roalda Dahla a jeho matky nalezneme paralelu ve vztahu chlapce ke své babičce. Také pro něho je babička jedinou osobou, v níž může nalézt útočiště před okolním světem.

Pro Dahla byla matka oporou v těžkých dnech, kdy musel navštěvovat soukromé školní instituce a dopisy, které s ní vedl, mu byly jedinou útěchou.⁵² Další podobnost mezi Dahlovou matkou a knižní postavou babičky můžeme hledat rovněž v jejich poutavých příbězích o Norsku, o tajemstvích, tradicích a mytologických postavách této země.

Za zmínku stojí skutečnost zaznamenaná Jeremy Treglownem v knize o Roaldu Dahlovi, totiž že v původním rukopise byla i postava babičky líčena negativně. Po přimluvě vydavatelů přistoupil Dahl na kladné zobrazení babičky, aby nedocházelo k nařčení, že popisuje ženské pokolení pouze negativně.⁵³

Roald Dahl nakonec alespoň obdařil postavu chlapcovy babičky silnou a extravagantní povahou:

*Dahl přisoudil nejlepší charakter v Čarodějnicí ženě: babičce. Jedna z hlavních point příběhu spočívá v podpoře její nekonvenčnosti.*⁵⁴

Neortodoxní povaha babičky spočívá například v kouření doutníků, v netradiční výchově chlapce, v její benevolenci, svéráznosti a touze po dobrodružství. Sama babička navrhuje zlikvidovat celé pokolení čarodějnic, a to i přes svůj pokročilý věk a špatný zdravotní stav. Dahl nechává vyniknout babiččiny výjimečné povahové vlastnosti, aby více zdůraznil jednání zlých čarodějnic.

⁵¹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 11

⁵² srov. DAHL, Roald. *Kluk. Příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. S. 65

⁵³ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 225

⁵⁴ *The nicest character in the Witches is a woman: the Grandmother. And one of the story's points lies in her encouragement of unorthodoxy.*

TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 227

3.4.3.2. Zlé čarodějnice

„OPRAVDOVÁ ČARODĚJNICE nenávidí děti šírající záštiplnou nenávistí, která je záštiplnější a šíravější než jakákoli nenávist, kterou si asi jste schopni představit.“⁵⁵

Dahlův obraz čarodějnic není úplně standardní. Nelíčí ji jako ošklivou a starou ženu žijící v izolaci od ostatních lidí, jak tomu bývá v tradičních pohádkách. Jeho čarodějnice je na první pohled hezká, upravená a zdánlivě příjemná žena. Žije v civilizovaném světě a chodí do zaměstnání. Lze ji odhalit pouze podle některých specifických poznávacích znamení, např.:

„Čarodějnice nemá nehty a vždy nosí rukavice.“⁵⁶

„Čarodějnice má vždy paruku, protože je ve skutečnosti plešatá.“⁵⁷

„Čarodějnice má velké nosní dírky, aby mohla dobře ucítit dětský pach.“⁵⁸

„Čarodějnice nemá prsty u nohou.“⁵⁹

Shody s klasickou pohádkovou čarodějnící můžeme nalézt teprve v okamžiku, kdy autor představí čtenáři tuto bytost v její skutečné podobě. Tehdy odkládají čarodějnice masku přívětivosti a dávají průchod své pravé, na veřejnosti pečlivě skrývané povaze. Jsou zlé, disponují schopnostmi kouzlit, vyrábí lektvary, zaklínají a především nenávidí děti.

Po vydání *Čarodějnice* se objevovaly názory o autorově provokujícím a nevyhovném pojetí ženských hrdinek. Recenze však nebyly jednostranné. Například Erica Jong napsala pro *New Yourk Times Book Review* jednu z nejlepších recenzí Dahlovy *Čarodějnice*, v níž chválí volbu zlých čarodějnic, protože děti milují hrůzné, děsivé a mystické příběhy.⁶⁰

Naopak Catherine Itzin chápe Dahlův příběh jako proces pornografie a fyzického zneužívání žen. Podle ní je *Čarodějnice* příkladem toho, jak učit chlapce, aby začali mít

⁵⁵ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 7

⁵⁶ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 15

⁵⁷ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 15

⁵⁸ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 16

⁵⁹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 17

⁶⁰ *The author of a book about witches, praised Dahl for seeing that children love the macabre, the terrifying, the mythic.*

TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 227

strach z žen.⁶¹ A to i přes skutečnost, že hlavní hrdina shledává jedinou spřízněnou duši právě ve své babičce. „*Tato kritika s sebou nesla další negativní ohlasy ze strany anglických feministek snažící se o zákaz prodeje knihy.*“⁶² Feministky popudila především věta: „*Čarodějnice je vždycky žena.*“⁶³ Fakt, že autor záhy na to dodává, že „*vlkodlak je na druhé straně vždycky mužského rodu,*“⁶⁴ již nebyl brán v potaz. Příběh má děti především pobavit a vzbudit v nich zvědavost. Podobný názor, byť vysloven v souvislosti s pohádkami lidovými, zastává také psycholog Bruno Bettelheim. Podle něho by měl být příběh mj. v souladu nejen s dětskými touhami, ale také úzkostmi a strachem z neznáma.⁶⁵ S ohledem na to se při hodnocení Dahlovy knihy přikláním spíše k recenzi Eriky Jong odkazující k dětské touze po děsuplných příbězích.

3.4.6. Morální aspekty v *Čarodějnici*

„*Vůbec mi to nevadí,*“ ujistil jsem ji. „*Nevadí, kdo jseš, nebo jak vypadáš, když tě má někdo rád.*“⁶⁶

V *Čarodějnici* se dětský čtenář setkává se smrtí, smutkem a je poučen o existenci zla ve světě. Podle Eriky Jong je *Čarodějnice* příběhem, v němž jde o pocit malosti, o pocit strachu z odloučení, ze smrti a o smutek dítěte nad ztrátou rodičů.⁶⁷

Milovat a být milován je důležitým tématem knihy. Aby mohl Dahl výrazněji poukázat na silné pouto mezi hlavními hrdiny, nevyužívá pro ně zvláštních jmen. Vystačí si pouze s obecným pojmenováním: babička, chlapec, čarodějnice. O postavách se dozvídáme pouze základní informace. Čtenář se tak může lépe zaměřit na to, co je opravdu klíčové, a to jsou vztahy a vše, co k nim patří. Na jedné straně láska, upřímnost a porozumění, na druhé straně zloba, nenávist a přetvářka.

Obecná pojmenování postav v *Čarodějnici* asociují jejich pravý charakter. Například

⁶¹ TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994.S. 226

⁶² ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. Moderní pohádka podle Roalda Dahla. *Zlatý máj: o dětské literatuře a umění*, 1996, č.2, S.53

⁶³ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 8

⁶⁴ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 8

⁶⁵ BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha : Lidové noviny, 2000, S. 335

⁶⁶ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 134

⁶⁷ *His witches have to be horrifying, she says, in order for the tale to convey not only its heroism, but its deeper meaning, which is about the fear of death as separation and a child's mourning for the loss of his parents.* TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994.S. 227

od čarodějnice očekáváme spojení s černou magií, zlo, absenci citu a slitování. Naopak neutrální označení chlapce a zdrobnělé pro babičku dává tušit jejich příslušnost k reálnému světu, k rodině (respektive k jejímu zbytku). Ze strany autora tak dochází k jistému naznačení vývoje událostí již v samém úvodu knihy.

Postupně odhaluje další morální aspekty příběhu. Chlapec představuje statečnost, odvahu a odhodlání, přijetí a smíření se s novou podobou. Babička je vzorem mj. bezvýhradné lásky a opory v těžkých okamžicích, díky tomu je hlavní hrdina schopen přes mnohé překážky vést plnohodnotný život po jejím boku.

V *Čarodějnici* se můžeme setkat také s autorovým negativním postojem k válce a nemorálnímu chování lidí. S touto kritikou souvisí autorova vlastní zkušenost z účasti ve 2. světové válce. Odsouzení války nalezneme v této ukázce:

„Když myši dospějí, nikdy nemusejí jít do války a bojovat proti jiným myším. Myši, a tím jsem si byl ztraceně jistý, se mají navzájem rády. To lidé ne.“⁶⁸

Dahl byl mnohými kritizován za antipedagogické působení na dětské čtenáře. Postava babičky například nabízí chlapci doutník, nabádá ho, aby se nemyl, protože by se mohl stát kořistí zlých čarodějnic:

„Děti by se koupat nikdy neměly,“ prohlásila babička. „Je to nebezpečný zvyk.“⁶⁹

Tato věta může pro děti signalizovat výstrahu před mytím a dalšími hygienickými úkony, což se nelíbilo především rodičům malých čtenářů.⁷⁰

Motivy strachu, smrti a hrůzy nejsou v intencionální literatuře pro děti a mládež častým jevem. Roald Dahl se posunul prostřednictvím své *Čarodějnice* do nové dimenze, v níž tyto motivy posilují osobnostní stránku hlavního hrdiny. Proto bych *Čarodějnici* označila za knihu umožňující dítěti rozeznat důležité lidské hodnoty jako je láska, rodina a důvěra.

⁶⁸ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 106

⁶⁹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 89

⁷⁰ SROV. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 252

3.5. ObrDobr

Kniha *ObrDobr* je vystavěna na základě jednoduchého folklórního příběhu, v němž jde o jednoznačné vítězství dobra nad zlem. Dětskému čtenáři je umožněno vstoupit do pohádkového prostředí plného fantazijních a snových motivů, nesmyslnosti a absurdit.

CHALOUPKA, Otakar, NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. unesena záhadnou bytostí, kterou spatří za oknem svého pokoje. Ocitá se v Obří zemi, kde poznává dobré vlastnosti svého únosce Moc hodného obra. Ten ji seznamuje se zvyklostmi lidožravých obrů, kteří putují každý večer po celé zeměkouli a shánějí si potravu. Jejich oběťmi se mají stát děti ze sirotčince. Sylva je zpočátku nedůvěřivá, její racionální myšlení jí nedovoluje akceptovat nic z toho, s čím se v Obří zemi setkává. Moc hodný obr ji např. ukazuje, jak se míchají sny či jak může slyšet zvuky na míle daleko. Sylva přijímá nadpřirozený svět Obří země a názory Moc hodného obra ji dopomohou pochopit, že chování lidí se natolik od chování zlých obrů neliší. Sylva a Moc hodný obr se rozhodnou zabránit lidožravým obrům v jejich počínání. Vypraví se požádat o pomoc anglickou královnu. Moc hodný obr předá píšťalou královně sen o dívce sedící na parapetu v jejím pokoji. Královna vidí po probuzení ve svém okně skutečnou Sylvu. Uvěří jejímu příběhu a ihned povolá velitele anglické armády, aby se s vrtulníky vypravili do Obří země a zlé obry pochytili. Mise je úspěšná, Sylva a Moc hodný obr žijí s královnou v paláci a obři musí jíst po zbytek života místo lidí „*hnilostné a ohavnické řňokurky*“,“⁷¹ zeleninu rostoucí v Obří zemi.

3.5.1. Motiv dětského domova

*„Když bylo některé z dětí po večerce přistiženo, že není v posteli, bylo potrestáno. Dokonce, i když řeklo, že muselo jít na záchod, nebyla to žádná omluva a trestu tím neuniklo.“*⁷²

Ve výběru prostředí dětského domova nalezneme opět paralelu s autorovým

⁷¹ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 40

⁷² DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 7

životem. Ten si s sebou nesl své zážitky z pobytů v internátních školách celý život, a jak již bylo uvedeno, často je využíval k popisu školních zařízení, učitelů či ředitelů, ale také některých rodičů dětí.

Na rozdíl od *Matyldy* vyzdvihující alespoň některá z pozitiv školy se čtenář v knize *ObrDobr* nesetkává s žádným kladným posudkem. Sylva pouze vzpomíná na strach a na neosobní až kruté jednání vychovatelů k dětem.

„Ženská, která to vede, se jmenuje paní Clonkerová. Ta když někoho při něčem přistihne, třeba že vyleze v noci z postele nebo že nemá poskládané šaty, tak ho potrestá. Zamyká děti do tmavého sklepa na celý den a noc bez jídla a pití.“⁷³

Dětský domov lze v knize chápat jako synonymum školních a sociálních institucí, které by měly v dětech posilovat důvěru a jistotu, místo toho však potlačují jejich víru v dobrotu lidí.

3.5.2. Motiv létání

„Byla to úžasná podívaná na devět vrtulníků brázdících oblohu a pod každým z nich jeden šestnáctimetrový svázaný obr.“⁷⁴

Roald Dahl ve svých knihách často využívá motivu létání. Sam se osobně poprvé setkal s letectvím za druhé světové války, kdy se dobrovolně přihlásil do RAF. Zde se stal příslušníkem Britského královského letectva za východní Afriku, obdržel hodnost leteckého důstojníka a stal se pilotem stíhacího letounu.⁷⁵ V knize *ObrDobr* se čtenář seznamuje s příslušníky a veliteli anglické armády. Autor útočí na jejich bezradnost a nemožnost vymyslet kvalitní plán pro chycení obrů, ale také jim přiznává odvahu v nebezpečných situacích.

Motiv létání nacházíme v knize *ObrDobr* jednak v souvislosti se zmínkou o britské letecké armádě, jednak v autorově líčení jedné z nadpřirozených schopností Moc hodného obra. Ten se může společně s ostatními obry pohybovat po celé zeměkouli v krátkých časových úsecích. Zde je zřejmá paralela s tím, jak je létání chápáno v soudobé moderní společnosti, totiž jako technická vymoženost umožňující lidem

⁷³ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S.29

⁷⁴ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 149

⁷⁵ DAHL, Roald. *Sólový let*. Praha: Volvox Globator, 2009. S. 84

cestovat po celém světě. Obrův dlouhý a rychlý krok lze tedy vnímat jako metaforu létání.

3.5.3. Postava Sylvy

*„Když nemůžeme zachránit ty dnešní děti, můžeme zachránit aspoň ty zítřejší,“
prohlásila Sofie.“⁷⁶*

Sylva pochází z dětského domova, tedy z prostředí nevhodného pro vývoj dítěte a jeho osobnostního růstu. V sirotčinci prožívá pocity osamělosti, nicotnosti a strachu. Jako jedna z mála Dahlových hrdinů prochází v knize vývojem. Na začátku je nedůvěřivá k okolnímu světu a dobrým úmyslům Moc hodného obra. Vyzdvihuje správné chování lidí a kritizuje zvyklosti panující v Obří zemi. Dahl na postavě Sylvy ukazuje lidskou povrchnost a nadřazenost. Moc hodný obr osvětluje Sylvě její mylné smýšlení o vznešenosti lidí a krutosti obrů a seznamuje ji s podobnostmi mezi oběma společenstvími.

Dívka zjišťuje, že existují věci nevysvětlitelné a nadpřirozené. Zbavuje se předsudků. Postupně objevuje tajemství Obří země, začíná akceptovat její zvyklosti a přistupuje na názory Moc hodného obra.

3.5.4. Postava Moc hodného obra

„Jsem jediný hodný a přítulivý obr v Obří zemi! Jsem tento Moc hodný obr.“

Moc hodný obr není postavou žijící jako ostatní Dahlovi hrdinové ve světě moderní techniky. Jeho názory nejsou ovlivňovány mentalitou soudobé lidské společnosti. Proto u něj lze nalézt nepředpojatý a rozumný pohled na okolní svět:

„Čoklidi zabijí jeden druhého daleko větším tempem. Obři taky neužirají jeden druhého. Obři nejsou moc hodní, ale jeden druhého nezabije.“⁷⁷

⁷⁶ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 100

⁷⁷ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 100

Moc hodný obr je nadpřirozenou postavou. Žije v prostředí nedotčeném civilizovaným světem. Je prototypem dobra střetávajícího se se zlem. Je šlechetný, inteligentní a vnímavý, nepřijímá zvyklosti panující v Obří zemi.

Obr bývá obvykle považován za krutou, nepřátelskou a zlomyslnou bytost. Moc hodný obr se této představě vymyká, nekoresponduje s obrazem bájného severského trolla. Postrádá jeho hloupost a potměšilost, naopak je obdařen lidskostí. Již poněkolkáté se zde setkáváme s autorovým důrazem právě na tuto vlastnost. Vlastnost, která působí jako handicap Moc hodného obra v Obří zemi, ale je předností ve společenství lidí.

3.5.5. Zlí obři

„Obři jsou všichni kanibalští a vraždiví! A opravdu užírají čoklidi!“⁷⁸

Lidožraví obři jsou nositeli negativních lidských vlastností. Představují nenasytnost, tyranii uplatňovanou vůči slabším, lenost a hloupost.

Autor přisoudil obrům příznačná pojmenování charakterizující jejich nemorální počínání: Flákožrout, Kostířup, Drtichlap či Děckožvyk. Ke zdůraznění jejich zloby využívá autor kontrastu, výrazného protikladu s kladnými postavami.

Ač jsou lidožraví obři v knize prezentováni jako hrůzostrašné bytosti, nejsou za své lidožroutství odsuzováni. Jejich činy jsou zčásti ospravedlněny skutečností, že oproti lidem neuplatňují vraždy páchané na svých družích.

Ruth Gordon charakterizoval výběr Dahlových obrů v *The New York Times* v roce 1983 těmito slovy:

„Dahl nabízí jen to, co se dětem líbí: humorně, ale přesto hrůzostrašně popisuje obry a jejich zlé chování.“⁷⁹

Roald Dahl využil v charakteristice těchto postav mytologické koncepce obra vyznačujícího se jednoduchostí, hloupostí, hrůzostrašností a krutostí.

⁷⁸ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 18

⁷⁹ Mr. Dahl offers just what many children like: humorous yet chilling descriptions of the giants and their evil doings
TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 220

3.5.7. Morální aspekty

„Prasátko chrochtátko to taky každý den říká.“ Povídá: „Nikdy jsem žádnému čoklověkovi neublížilo, tak proč by mě měl sníst?.“⁸⁰

Téměř ve všech Dahlových beletriích, ať jsou určené pro děti nebo pro dospělé, nalezneme autoritářské postavy, sociální instituce a společenské normy, které jsou zesměšňovány a narušovány.⁸¹ Tento postoj je vidět také v knize *ObrDobr*, kde je dětský domov pojmán jako ústav, v němž děti žijí ve strachu, kázni a v područí dospělých. Také v popisech postav vedoucích orgánů britského letectva a armády vyjádřil Dahl své přesvědčení o jejich nedostacích, např. neschopnosti vymyslet plán na dopadení obrů.

V próze nalezneme řadu autorových protiválečných názorů. Ač se autor přihlásil dobrovolně do armády, měla na něho smrt jeho spolubojovníků tak silný dopad, že se ve svých knihách ke smyslu války často vrací. S jejím odsouzením se setkáváme jak v řeči Moc hodného obra kritizující lidskou společnost za neopodstatněné vraždění svých druhů:

„Já ti čoklidem vůbec nerozumím. Ty jsi čoklověk a povídáš, že je kruté a různě, když obři jedí čoklidi, ale čoklidi v jednom kuse týden co týden vystřelují z pušek a vylétávají v letadlech, aby pouštěli své bomby na hlavu těm druhým. Čoklidi v jednom kuse zabíjejí jiné čoklidi.“⁸²

,tak v názorech anglické královny. Ta nesouhlasí s veliteli armády toužícími s obry vést krutou válku:

Zasypem ty grázly bombami!“ vykřikl velitel letectva. „Zkosíme je kulometnou palbou!“ zvolal velitel armády. „Neschvaluji vraždění,“ řekla královna.“⁸³

Ruth Gordon se ve své recenzi o této knize vyjádřila velmi kladně. Nesouhlasila v ní s názory některých dospělých, kteří knihu považovali za nevhodnou a obávali se jejích negativních vlivů na své děti. Za nepřístojné považovali především postavy lidožravých obrů a jednání velitelů anglických armád, kteří s obry chtějí vést krvavou válku.

⁸⁰ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S.

⁸¹ srov. TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 227

⁸² DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 61

⁸³ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 142

„Mnoho dospělým se to nebude líbit. ObrDobr je úspěšnou knihou, neboť umožňuje dětem poznávat zvyky, ale také sny a humor, které sami vlastní. Dahl utvrzuje děti ve spravedlnosti a humoru.“⁸⁴

Podobně jako v *Matyldě* nalezneme také zde schéma klasických pohádek, boj dobra se zlem a následné vítězství dobra. Autor utvrzuje své čtenáře, že dobré skutky budou vždy odměněny a zlo potrestáno. V dětském čtenáři tak rozvíjí smysl pro spravedlnost, který by neměl být determinován okolím. Každý by měl sám umět rozeznat, co je dobré a co nikoli

⁸⁴ „Many adults will dislike it. "The BFG" is a success since it allows children a recognition of the habits, dreams and humor that they alone possess. Mr. Dahl appeals to a child's sense of justice and humor.“
TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. S. 218

4. Jazyk v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež

„Roald Dahl využívá v knihách pro děti a mládež mluvu svých čtenářů, což vede k ozvláštňení jeho děl v rámci jazykové výstavby.“⁸⁵

V Dahlově tvorbě nalézáme jak spisovné, tak nespisovné vrstvy jazyka, expresivně zabarvená slova (deminutiva, pejorativa, augmentativa), slovní hříčky, metaforická a metonymická pojmenování.

Autor vytvářel nové lexikální jednotky například na základě kompozice (Flechlumpeater/Flákožrout), nápodoby původního slovního významu (Jiggyraffe/Žížrafa) a sufixace (Babblement/Blábolka).

4. 1. Nespisovnost

Jazyková složka zaujímá v knihách Roalda Dahla pro děti a mládež významné postavení zvláště jako prostředek charakteristiky jednajících postav.

Autor často vkládá do úst svých hrdinů specifickou slovní zásobu předznamenávající jejich povahové vlastnosti. Čtenáři se tak snaží dát najevo, jaký postoj by měl k postavám zaujmout.

Nespisovných a expresivních jazykových prostředků si můžeme povšimnout především v mluvě záporných protagonistů. Nespisovnost nalézáme v rámci lexikálních jednotek, ale také v celých promluvách. V řeči dospělých postav se často vyskytují nadávky a kletby typu:

„Sklapni, ty hlupačko! Kdo si, hernajs, myslíš, že si!“⁸⁶

Nespisovný jazyk vypovídá mnohé též o charakteru čtveřice rozmazlených dětí v *Karlíkovi a továrně na čokoládu*. Jejich mluva obsahuje značné množství pejorativ, jež děti začleňují do komunikace se svými rodiči:

„Uklidni se, matko, tolik jsem zas neřekla. Tenhle kousek žvejdy, co mám zrovna v puse, žvejkám už víc jak tři měsíce v jednom kuse.“⁸⁷

⁸⁵ ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. Moderní pohádka podle Roalda Dahla. *Zlatý máj: o dětské literatuře a umění*, 1996, č. 2, S. 53 - 54

⁸⁶ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S. 41

⁸⁷ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha: Acadimia, 2007. S. 36

„Ále, to jsou jenom pindy.“⁸⁸

V *Čarodějnici* je nespisovná mluva a nekorektní výslovnost vlastní především Hlavní nejvyšší čarodějnici. Dahl ji tak odlišuje od širší skupiny čarodějnic a více vyzdvihuje její hloupost:

„Ty užvaněné nemehlo! Ty nemyflící náno! To ti nedojde, že kdybyf takhle halabala trávila děti, že by tě do pěti minut rovnou zabáfli?“⁸⁹

Nespisovná mluva Dahlových hrdinů signalizuje jejich zápornou roli v rámci celé knihy a zdůrazňuje nedostatky v jejich charakteru.

4. 2. Spisovnost

Pro většinu Dahlových dětských hrdinů je typické slušné chování, jakož i užívání spisovného jazyka. Ten je protikladem nespisovné řeči záporných postav. Ať už se jedná o Matyldu, Karlíka, Sylvu či chlapce z *Čarodějnice*, nepovšimneme si v jejich řeči znaků nespisovnosti, nadávek, kleteb a jiných hanlivých slov. Děti užívají lexikálních prostředků zdůrazňující jejich dobré povahové vlastnosti:

„Já vím, že je slavný, dědečku Pepo, a vím taky, že musí být hrozně chytrý.“⁹⁰

Některé z postav využívají jak spisovné, tak nespisovné vrstvy jazyka, především slova expresivně zabarvená, aby byla zdůrazněna originalita jejich osobnosti. Např. v řeči Willy Wonky se čtenář setkává s různými zdrobnělinami (dítka,...), augmentativy (ženská), novými slovními pojmenováními (blízací tapeta, blahody,...) či kouzelnickými zaklínadly (sim-sala-bim).

Mluva Moc hodného obra je zase typická svou zmatečností, hrou se slovy a prvky nonsensu:

„Tak tohle je ta ohavnická hnilostná zemlenina, co ty jíš!“⁹¹

Autorovi se daří představit pestrou škálu postav jak přímou charakteristikou, tak

⁸⁸ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha: Acadimia, 2007. S. 94

⁸⁹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger. 1993. S. 57

⁹⁰ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha: Acadimia, 2007. S. 14

⁹¹ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 49

nepřímo prostřednictvím jejich promluv. Zapojuje tak čtenáře do hry se slovy, umožňuje jim odhalovat významy slov na základě znalosti jejich formální stránky (sloun/slón, zemlenina/zelenina) i kontextové zapojitelnosti (př. pojmenování Miki Telekuk pro chlapce sledujícího často televizi). Tímto poskytuje dětem současně zábavu i možnost zapojit do čtení logické myšlení a svou představivost.

5. Žánrová charakteristika a problematika žánrů v prózách Roalda Dahla pro děti a mládež

Dahlovy prózy pro děti a mládež je často obtížné jednoznačně žánrově určit. Autor záměrně narušuje původní žánrové struktury, dochází k jejich prolínání. Původní, nejčastěji pohádková, schémata, podléhají autorově inspiraci mýtem, práci s hororovými motivy, záměrnému porušování principů pravděpodobnosti a využití jazykové a situační komiky odkazující k nonsensu.

5.1. Pohádka

Pohádka vytváří v dítěti základní představy o podobě dobra a zla, rozvíjí v něm obrazotvornost a představuje prostor pro volný projev dětské fantazie. Dále v něm pěstuje víru v mravní hodnoty, jako je spravedlnost, souznění s přírodou či dobré mezilidské vztahy.⁹²

Pohádky z různých koutů světa staví svou fabuli na obdobných principech. Dochází v nich k vítězství dobra nad zlem, obsahují zpravidla kouzelné, popř. zázračné motivy a staví dítě přímo před základní lidské krize.⁹³

Podobně jako klasické pohádky poskytují Dahlovy prózy dětskému čtenáři zábavu i poučení a berou v potaz existencionální úzkosti dítěte jako např. potřebu být milován, lásku k životu i strach ze smrti. V klasické pohádce je hrdina odměněn a zlou postavu čeká špatný konec. To naplňuje dětskou potřebu vítězství spravedlnosti. Dahlovi čtenáři se sice setkávají se všudypřítomným zlem, ale ne vždy dochází k jednoznačnému vítězství dobra. Např. v *Čarodějnicích* zůstává hlavní hrdina v myši podobě, nachází však útěchu u své babičky a nový smysl života v pátrání po zbylých čarodějnicích.

Dahl využívá motivy klasických pohádek, např. kouzelné předměty, zaklínadla, zdánlivě neřešitelné úkoly, vstup do jiného světa, řada jeho postav je obdařena nadpřirozenými schopnostmi, objevují se postavy antropomorfizované, postavy typizované konstantním znakem či rolí.⁹⁴ V jeho tvorbě jsou však zřetelné především stopy pohádky moderní, což dokazuje následující kapitola.

⁹² srov. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 472

⁹³ srov. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 253

⁹⁴ srov. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 473

5.1.1. Autorská pohádka a tvorba Roalda Dahla pro děti a mládež

Pro autorskou (umělou, moderní) pohádku je příznačné střetávání kouzelných motivů s reálnými a přítomnost aktualizačních prvků (sociální a etické problémy, civilizační změny). Autoři moderní pohádky, stejně jako Roald Dahl, vyslovují názory na moderní společnost, na život v ní a její dopad na hlavní protagonisty:⁹⁵

„Ať pracoval pan Bucket sebevíc, nikdy nevydělal tolik, aby si mohli dovolit pořádné jídlo. Jediné, co si mohli dopřát, byl chléb s umělým tukem k snídani, vařené brambory se zelím k obědu a zelná polévka k večeři.“⁹⁶

„Je dost zlé, když rodiče zacházejí s normálními dětmi, jako kdyby byly strupy nebo puchýře.“⁹⁷

Dahlovi knižní hrdinové žijí v moderní civilizaci a během krátké doby se stávají součástí nějakého paralelně existujícího fantazijního světa. Dahl zpravidla nevyužívá tradičních pohádkových postav, jako jsou například králové, princezny či draci, ale vybírá si své hrdiny z řad obyčejných dětí. Ty žijí obvykle v sociálně slabém prostředí, v pěstounské péči, v neúplných rodinách, nebo v područí rodičů nerozumějící potřebám dětí.

V Dahlově tvorbě se můžeme často setkat se zvířecím hrdinou. Toho autor nechává promlouvat lidskou řečí, dává mu schopnost racionálního myšlení a zasazuje ho do prostředí, v němž často zaujímá místo sociálně a společensky vykořisťovaného, jako tomu je například v knize *ObrDobr*, v próze *Fantastický pan Lišák* a v *Prevítových*.

Odklon od klasické pohádky nacházíme také v netradičním zakončení Dahlových próz (viz. *Čarodějnice*), v nichž vždy jednoznačně nedochází ke šťastným koncům, a dále v časové a místní konkretizaci:

„Rodiče mě jako obvykle záhy po mých sedmých narozeninách vzali do Norska, abych tam strávil s babičkou Vánoce.“⁹⁸

„V Británii většina dětí začíná chodit do základní školy v pěti letech nebo dokonce trochu dřív...“⁹⁹

⁹⁵ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA...*Encyklopedický slovník literárních žánrů*. S. 144

⁹⁶ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 10

⁹⁷ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha: Knižní klub, 2007. S.8

⁹⁸ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 11

Autor je empatický k dětskému čtenáři, nechává se inspirovat jeho spontánností, tendenci k alogičnosti a bohaté asociativnosti, což se projevuje využitím nonsensu, veršovaných epických textů či jazykovou kreativitou. Dahl je vtipným glosátorem, nenásilným moralistou, mistrem ironie, černého humoru a překvapivých point.

Žánr autorské pohádky a tradiční motivy obohacené o aktuální dimenze dovolují Dahlovi obracet se nejen k dětem, ale i k dospělému čtenáři. Nezřídka se autor stylizuje do role mravokárce útočícího na špatnou rodičovskou výchovu:

„Kdybych já byl učitelem pěkně bych ty děti zaslepených rodičů zpražil.“¹⁰⁰

Jako typický příklad prolínání žánru klasické a autorské pohádky uvádím knihu *ObrDobr*.

5.1.2. Obr Dobr

V knize *ObrDobr* se střetáváme se dvěma paralelně existujícími světy. Hlavní hrdinové se každý ve svém světě nacházejí v pozici outsiderů. Jednoho dne se však střetává reálný svět Sylvie s pohádkovým světem Moc hodného obra. Hlavní postavy dokazují svou odvahu a smysl pro spravedlnost v tradičním boji dobra se zlem, za což jsou později odměněny.

Dahl přebírá z tradiční pohádky nadpřirozené postavy obrů, motivy fantastického světa (Obří země), kouzelných předmětů (píšťala na chytání snů) a boje dobra se zlem. Magické prvky ale zasazuje do lidské civilizace a využívá technických vymožeností moderní doby:

„Všechny bagry a rypadla v celé zemi byly uvedeny do provozu, aby vykopaly ohromnou jámu, v níž mělo být devět obrů uvězněno. Deset tisíc mužů a deset tisíc strojů pracovalo bez ustání celou noc za svitu silných reflektorů.“¹⁰¹

Knihy *ObrDobr* je specifická svým svérázným jazykovým humorem zakládajícím se na nesmyslu a absurdnosti:

„A jak ti lidé z Rakouska chutnají?“ zeptala se Sofie.

⁹⁹ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha : Knižní klub, 2007. S. 66

¹⁰⁰ DAHL, Roald. *Matylda*. Praha : Knižní klub, 2007. S. 8

¹⁰¹ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 130

„Ostře, po rákoskách,“ řekl obr.¹⁰²

a autorovou ostrou kritikou války:

„Týden co týden vystřelují z pušek a vylétávají v létadlech, aby pouštěli své bomby na hlavu těm druhým. Čoklidi v jednom kuse zabíjí jiné čoklidi.“¹⁰³

„Autoři moderních pohádek obvykle přistupují k tomuto žánru s různou mírou subjektivity a kreativity.“¹⁰⁴ Dahl ve svých prózách zpracovává vážná témata dětství (nedostatek lásky a jistoty, strach z neznáma, smrt rodičů atd.) a zaměřuje se problémy moderní civilizace s cílem apelovat na své čtenáře a jejich rodiče.

¹⁰² DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 20

¹⁰³ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 61

¹⁰⁴ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka , 2004. S. 473

5.2. Horor

„Horor patří společně se science fiction a fantasy do žánrů populární fantastiky.“¹⁰⁵

Na rozdíl od fantasy či sci-fi není horor obvykle definován strukturně, ale spíše z hlediska estetického jako silně emotivní příběh, který vyvolává zejména pocity strachu, děsu, úzkosti apod.¹⁰⁶ Tuto tendenci lze shledat také v tvorbě Roalda Dahla. Autor využívá některých hororových rekvizit a typických archetypů využívaných v hororu, zvláště ve své próze *Čarodějnice*. Zde najdeme monstrózní představitelky zla, které jsou v pozici lovkyně pronásledující své nevinné kořisti, děti.

Dahl patří do okruhu autorů, kteří své knihy píše již od prvotního okamžiku s ohledem na dětského čtenáře. Proto funkcí jeho děl není primárně děsit, ale spíše navodit atmosféru strašidelného či hrůzostrašného příběhu.

5.2.1. Čarodějnice

„Horor se zaměřuje na vyvolávání pocitů hrůzy, děsu a úzkosti, ale má také navodit atmosféru napětí a záhady.“¹⁰⁷ Tyto vlastnosti hororu nalézáme také v *Čarodějnicích*.

Dahl podsouvá svým čtenářům již hotový náhled na zlé čarodějnice, čímž je utvrzuje v pravdivosti příběhu a postav. Čtenář se dozvídá mnoho informací o způsobu života čarodějnic v lidské společnosti, o lovu jejich kořisti a o dalších neobvyklých praktikách, které čarodějnicím připisují status monstra.

Čarodějnice popisuje negativním až strašidelným způsobem z vnějšího i vnitřního hlediska:

„Žhnoucí hadí oči, posazené tak hluboko v té příšerné, tlející, červy prožrané tváři propalovaly bez mrknutí čarodějnice, které k ní seděly obráceny tvářemi.“¹⁰⁸

Další paralelu s hororem můžeme shledat v neustálém nebezpečí a ohrožení chlapce, který se s nadpřirozenými postavami setkává. Tento strach z neznáma, kdy se iracionální aspekty dostávají do všedního života postav, prožívá hlavní postava v *Čarodějnicích*.

Vpád iracionálna je viditeľný na začátku knihy. Chlapec si začíná uvědomovat existenci

¹⁰⁵ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 253

¹⁰⁶ srov. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 253

¹⁰⁷ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 253

¹⁰⁸ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 50

čarodějnic, jež lze považovat za sériové vrahy dětí. Zde vidíme další důležitý motiv hororu, a to téma lovce a jeho kořisti. Chlapec se neustále snaží čarodějnicím unikat, vymýšlí možnosti, jak je obelstít a znemožnit jim jejich dosavadní počínání. Čarodějnice jsou vždy v chlapcově blízkosti a vyvolávají v něm neustálé a nevysvětlitelné pocity děsu. Dahlovy čarodějnice můžeme tedy považovat za nebezpečné bytosti, které jsou pro chlapce předzvěstí smrti:

„Dal jsem se do běhu, bože, jak já běžel! Čirá hrůza z toho všeho propůjčila mým nohám křídla.“¹⁰⁹

„Křičel jsem a křičel, ale pusy mi opět umlčela ruka v rukavici.“¹¹⁰

Dahl nevyužívá typického hororového prostředí, jakými jsou většinou staré domy, hřbitovy či jiná odlehlá místa. V *Čarodějnic* není příběh zasazen mimo moderní svět, ale naopak do luxusního hotelu plného rekreantů. Tím naznačuje svým čtenářům, že také ve zdánlivě bezpečném prostředí se mohou přihodit věci nevysvětlitelné a neočekávané.

¹⁰⁹ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 78

¹¹⁰ DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. S. 79

5.3. Mytologie severských zemí

„Mytologie je soubor mýtů odrážející fantastické představy o světě, přírodě a lidském bytí.“¹¹¹

Roald Dahl se s mytologií skandinávských zemí seznámil již v raném dětství prostřednictvím vyprávění své matky o čarodějnicích, obrech, skřítcích, zázracích a kouzlech. Severská mytologie se tímto stala jedním z významných inspiračních zdrojů jeho tvorby. Její vlivy nalezneme především v *Čarodějnici* a v knize *ObrDobr*.

5.3.1. Inspirace mýty v knize *ObrDobr*

S mytologií skandinávských zemí je spojován prastarý bojovný národ Vikingů, pro něhož jsou typické mýty plné dobrodružství, záhad a násilí. Podle severské mytologie stála na počátku světa propast Ginnungagap, v němž vládl ohnivý obr Surt. Poté vznikla země mlhy a zimy, v níž se zrodil obr Ymir, praotec všech bohů. To zapříčinilo zrození obrů obývajících tzv. Jötunheim, tedy svět zlých obrů. Zde se vyskytují bytosti monumentální velikosti vyznačující se svou krutostí a bojovností.¹¹² Roald Dahl zasadil postavy zlých trollů do Obří země ztotožňující se s představou světa Jötunheim. Autor charakterizuje své obry jako lidožravé, hloupé a necitelné tvory:

„Obři jsou všichni kanibalští a vraždiví!“¹¹³

Vliv severských mýtů je patrný především v Dahlově popisu Země obrů. Ta symbolizuje drsné severské prostředí, v němž převládá chlad, kameny, jeskyně, pustá a vyprahlá krajina. Také země Jötunheim je podle norské mytologie pojímána jako chladná skalnatá a země:

„Kolem byly roztroušeny velikánské modré balvany a všude stály mrtvé stromy jako kostry. Měsíc už dávno zmizel, právě svítalo.“¹¹⁴

Dahl se v knize *ObrDobr* nezaměřuje na podstatu severské mytologie a nepodává čtenáři informace o severských bozích, tradicích a pověstech. Její vliv můžeme sledovat pouze ve výběru postav zlých obrů a v jejich zasazení do chladného a okolnímu světu

¹¹¹ ŠTĚPÁNEK, Miroslav. *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Praha : Academia, 1982. S.

¹¹² srov. PAGE, R. I. Severské mýty. Praha : Lidové noviny, 1997. S. 17

¹¹³ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 18

¹¹⁴ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 10

nedostupného prostředí.

5.3.2. Inspirace mýty v *Čarodějnicí*

Víra v magii a nadpřirozené síly existuje v lidské civilizaci již od nepaměti. Lidé se začali přiklánět k tajemným silám ve starověkých kulturách a později také v následujících etapách lidských dějin.

Bedřich Šindelář se ve své knize *Hon na čarodějnice, západní a střední Evropa v 16. a 17. století* odkazuje na jednoho z nejvýznamnějších teoretiků a odpůrců čarodějnic z 16. století Jana Weyera. Jeho pojetí čarodějnic je v souladu s konceptem čarodějnic moderní doby. Čarodějnice je podle Weyera žena uzavírající pakt s ďáblem a vykonávající zlé skutky. Přivolává např. na lidi nemoci, kletby a pořádala orgie, kde docházelo k obscénnostem s ďáblem. Čarodějnice se vyznačovaly také uhrančivým pohledem, jemuž mohl člověk lehce podlehnout.

Dahl zasazuje své čarodějnice do moderní doby a obdařuje je vzhledem typickým pro ženu 20. století. Shodu s prastarým pojetím čarodějnic nacházíme v Dahlově tvrzení, že čarodějnice je vždy žena, dále ve vaření lektvarů, zaklínání lidí do zvířecí podoby a vlastností vycítit děti na míle daleko:

„*Naprosto čisté dítě vydává puch pro čarodějnici naprosto nesnesitelný.*“¹¹⁵

Čarodějnice jsou od pradávna považovány za zlé bytosti zabývající se černou magií. Prastaré pojetí čarodějnic udává, že pro tyto bytosti bylo příznačné zaklínání lidí do zvířecí podoby, ale také nelibost k dětem.¹¹⁶ Již v klasických pohádkách si můžeme povšimnout záporného postavení čarodějnic k dětskému hrdinovi. Čarodějnice v nich většinou představovaly pro dítě předzvěst možné smrti. Tento koncept čarodějnic nalezneme také u Roalda Dahla.

Dahl nedodržoval závazným způsobem pojetí čarodějnic a obrů, jež se objevovalo v mýtech a pověstech severských zemích, ale přibližuje je dítěti 20. století. Dahlovi obři se např. pohybují po celé zeměkouli v krátkých časových úsecích a vybírají si své oběti z různých koutů světa. Jeho čarodějnice žijí v moderní civilizaci, chodí do zaměstnání

¹¹⁵ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha : Academia, 2005. S. 21

¹¹⁶ srov. ŠINDELÁŘ Bedřich, *Hon na čarodějnice, západní a střední Evropa v 16. a 17. století*, Praha: Svoboda, 1986, S. 38

a pořádají tajné sjezdy v luxusních hotelech, kde se vydávají za ochránkyně práv dětí.

5.4. Nonsens

„Nonsens lze definovat jako báseň či pohádku založenou na komice nemožného. Jeho charakteristické znaky spočívají na principu uvolněné fantazie, hravosti a logického rozvíjení nesmyslu.“¹¹⁷

Dítě si prostřednictvím nonsensu začíná uvědomovat odklon od reality a samo přivádí věci na pravou míru. Je v něm rozvíjena výchovná a poznávací funkce. Učí se logickému postřehu, objevování významů, smyslu pro realitu a je stimulováno k vyšší představivosti.¹¹⁸

5.5.1. Nonsens v knihách *ObrDobr* a *Karlík a továrna na čokoládu*

Dahl začleňuje do svých próz prvky nonsensu se záměrem vyvolat v dítěti smyslový zážitek, pobavit ho a vyjádřit své názory k postavám, jejich chování a ke světu obecně. Patrná je také grotesknost (v popisu postav a situací) a snaha o popření pohádkové archetypálnosti (netypické konce, prostředí, protagonisté).¹¹⁹

Vlivy nonsensu jsou zřetelné především v mluvě Moc hodného obra. Jeho jazyk je založen na slovních hříčkách:

*„Čoklidi z ostrova Capri ti chutnají po rybách, poněvadž chutnají po sardinkách!“
„A jak tedy chutnají lidé ze Sardinie? Zeptala se Sofie. „Po kaprech,“ odpověděl obr vítězoslavně.“¹²⁰*

a na transformaci lexikálních jednotek po formální stránce:

„Naučíš mě dělat slouny?“ zeptal se obr Dobr. „Cože?“¹²¹

Jazyková komika se v knize *ObrDobr* projevuje zejména vytvářením svérázných neologismů u vlastních jmen postav (Fleshlumpeater), ale také mluvou Moc hodného obra. V té nalezneme značné množství citoslovcí, měkkých konsonantů a kompozit předznamenávající obrovu nedokonalou znalost jazyka:

„Když se vrátíš, napovíš to celému světu“, uvažoval obr Dobr, „nejspíš v telinkové

¹¹⁷ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004. S. 413

¹¹⁸ srov. URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc : Votobia, 2003. S. 288

¹¹⁹ srov. URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc : Votobia, 2003. S. 289

¹²⁰ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 20

¹²¹ DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 21

blébelně nebo v rádiokvíčadle.“¹²²

K veršované epice inklinuje autor pouze ojediněle, a to například v *Karlíkovi a továrně na čokoládu*, kde UmpaLumpové zpívají své písně o zlobivých dětech a o nedužích dospělých i celého lidstva:

Veruka Saltiny	Miky Telekuk
<p>„Verunka Saltini! Ta už se sotva vrátí zpátky! Právě nám zmizela v kanále na odpadky! A jelikož se domníváme, že třeba řešit případ celý, vzali jsme do rukou od celé věci klíče a nezapomněli jsme ani na rodiče. Dolů se řítí Veruka a stoka už se pění – a nám tak zbývá čas k malému vysvětlení, že dívka potká při svém pádu hromadu různých kamarádků, jiných, než znala nahoře, to ani zdání po jejich jemnosti a módním vychování. Rybí hlavu kupříkladu, uříznutou jistou rukou dneska ránu z plátýze. Hezký den, že? Skutečně! Jak se daří? Báječně!“¹²³</p>	<p>„Ať si kdo chce co chce říká, Je – pokud se děti týká – Jedno platné poučení: Televize pro ně není. (Ó, ta věčná televize! Kéž by chtěla telezmizet!) Skoro v každé domácnosti Krade dětem všechny ctnosti A vrací jich sotva pulku. Dětem lezíu oči z důlků! (Stačí snad, co v jisté rodině viděli jsme my: Na tucet očí – tu lezlo po zemi) A děti dřepí a zírají a zírají a dřepí, potom chodí jako slepí A jako opilce je otupí Ty televizní sirupy. A teď se zamyslete – co se stane tomu dítěti? Mozek mu změkne jako sýr! Oslepne jako netopýr!“¹²⁴</p>

Dahl využívá nonsensu mj. proto, aby zdůraznil aktuálnost tématu, vyjádřil své subjektivní stanovisko na události probíhající v rámci knihy a svůj názor na postavy a jejich počínání. V neposlední řadě vychází vstříc mentalitě dětského čtenáře s jeho obrazotvorností, smyslem pro humor a logickým postřehem.

¹²² DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha: Academia, 2005. S. 23

¹²³ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 114

¹²⁴ DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Acadimia, 2007. S. 135

6. Závěr

Cílem mé bakalářské práce byla analýza a interpretace tvorby Roalda Dahla určené pro dětského recipienta a pokus o žánrové zařazení jeho próz s ohledem na míru výskytu autobiografických prvků.

V Dahlově tvorbě je patrný vliv autorské pohádky, hororu a nonsensu. Časté jsou také mytologické motivy vyskytující se v *Čarodějnicí* a v knize *ObrDobr*. Roald Dahl nedodržoval závazným způsobem principy a metodologické postupy zmíněných druhů žánrů. Autorovy inovace jsou zřetelné v charakteristice postav, ve výběru prostředí, motivů a ve zpracování vážných témat týkajících se mezilidských vztahů a problematiky moderní civilizace.

Dahlovy životní zkušenosti, o nichž se nejvíce dozvídáme v povídkových souborech *Kluk: Příběhy z dětství* a *Sólový let*, se odrážejí v tematické rovině jeho knih.

Spisovatelův pobyt v internátních školách měl vliv na jeho negativní pojetí vzdělávacích institucí a autoritářských postav, a to zejména v *Matyldě* a v knize *ObrDobr*. V *Čarodějnicí* se dále zrcadlí vzpomínky na úseky autorova dětství, na jeho vztah k Norsku, k severské mytologii a na poslední závěť otce. Kniha *Karlík a továrna na čokoládu* nás seznamuje s Dahlovými dětskými sny o vynalezení nejlepší čokolády na světě.

Dětský čtenář se v knihách Roalda Dahla setkává se smrtí, smutkem a je poučen o existenci zla ve světě. V každé z výše zmíněných próz je viditelná autorova snaha o morální apel na čtenáře. Autor zdůrazňuje nutnost čtení a vzdělání, poukazuje na špatný vliv televize a na nesprávnou výchovu rodičů. Výběrem záporných protagonistů naznačuje úpadek lidské společnosti, v níž se vytrácejí důležité lidské hodnoty.

Ve své práci jsem se zaměřila také na jazykovou rovinu Dahlových knih. V jeho tvorbě nalezneme spisovné i nespisovné vrstvy jazyka, slova expresivně zabarvená (deminutiva, pejorativa, augmentativa), slovní hříčky a nová slovní pojmenování založená na různých způsobech tvoření. Specifická slovní zásoba postav předznamenává jejich povahové vlastnosti a úlohu v rámci celé knihy. Pro Dahlův styl je charakteristická také obraznost, dána značným množstvím metafor a metonymií. Práce s jazykovou komikou napomáhá více zdůraznit základní myšlenky v díle.

Knihy Roalda Dahla pro děti a mládež mají mnoho svých příznivců i odpůrců. Jeho tvorba byla posuzována jako zábavná, hravá a originální, ale i jako nevhodná a sadistická. Byl obviněn ze sexismu, rasismu a z negativního vlivu na dětské čtenáře. Dahlovy knihy se začaly v České republice vydávat na počátku 90. let 20. století. Recenzenti vyzdvihovali tohoto anglického spisovatele pro jeho specifické pojetí dětství, využití groteskní nadsázky a karikaturního popisu některých postav.

V příbězích Roalda Dahla příznačným svérázným humorem a hyperbolizací dochází k prolínání reality s nespoutanou fantazií, autor čtenáře zaskakuje stále novými nápady, neobvyklými situacemi a neočekávanými zvraty. Není tedy divu, že také v současné době se těší velké oblibě u čtenářů různých věkových skupin, což dokazuje mj. neustálé půjčování jeho titulů v knihovnách.

7. Seznam literatury

7. 1. Primární literatura

DAHL, Roald. *Matylda*. Praha : Knižní klub, 2007. 239 s. ISBN 978-80-242-1949-3.

DAHL, Roald. *Karlík a továrna na čokoládu*. Praha : Academia, 2007. 132 s.
ISBN 80-200-1436-8.

DAHL, Roald. *Čarodějnice*. Praha : Jan Kanzelsberger, 1993. 141 s.
ISBN 80-85387-12-3.

DAHL, Roald. *Obr Dobr*. Praha : Hynek, 1998. 189 s. ISBN 80-85906-29-5.

DAHL, Roald. *Kluk: příběhy z dětství*. Praha : Volvox Globator, 2009. 141 s.
ISBN 978-80-7207-139-7.

DAHL, Roald. *Sólový let*. Praha : Volvox Globator, 1991. 182 s. ISBN 80-1207-740-3.

7. 2. Sekundární literatura

TREGLOWN, Jeremy. *Roald Dahl : A Biography*. London : Faber and Faber Limited, 1994. 322 s. ISBN 0-15-600199-3.

OUSBY, Ian: *The Cambridge Guide to Literature in English*. Cambridge University Press 1993. 1 109 s. ISBN 0-521-26751-X.

CHALOUPKA, Otakar, NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. Praha : Albatros, 1973. 112 s.

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc : Votobia, 2003. 363 s. ISBN 80-7198-548-1.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl : Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669.

DOROVSKÝ, Ivan, a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež I. : Zahraniční spisovatelé*. Praha : Libri, 2007. 847 s. ISBN 978-80-7277-314-5.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. 1984. 245 s.

ŘEŘICHOVÁ V., a kol. *Literatura pro děti a mládež anglicky mluvících zemí*. Olomouc : Hanex, 2008. 492 s. ISBN 978-80-7409-6.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany : H&H, 2002. 355 s. ISBN 80-7319-020-6.

BETTELHEIM Bruno. *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 2000. 335 s. ISBN 80-7106-290-1.

ČERNOUŠEK, Milan. *Děti a svět pohádek*. Praha : Albatros. 1990. S. 187. ISBN 80-00-00060-1.

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Praha : Euromedia group. 2005. 614 s. ISBN 80-242-1588-8.

PAGE, R. I. *Severské mýty*. Praha : Lidové noviny, 1997. 81 s. ISBN 978-80-7309-423-2.

7.3. Články a recenze

ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. Moderní pohádka podle Roalda Dahla. In: *Zlatý máj: o dětské literatuře a umění*, roč. 1996, č. 2, s. 53 – 54.

MATOUŠ, Kryštof. Pohádkový provokatér. In: *Zlatý máj: o dětské literatuře a umění*, 1995, č. 1, s. 143.

Dahlův zbojnický lišák. In: *Ladění*, 2010, č. 1-2, S. 24.